

Kulturhistorisk inventering

FOLKÄRNA KYRKOGRÅRD

Folkärna socken, Avesta kommun
Dalarnas län

Antikvarisk rapport 2023:04

Kulturhistorisk inventering

FOLKÄRNA KYRKOGRÅRD

Folkärna socken, Falu kommun
Dalarnas län

Antikvarisk rapport 2023:04

Datum: 2023-11-28

Författare

Malena Andersson och Adam Mol

Fotografier: Om inget annat anges: Malena Andersson, Adam Mol och Isabella Åkerberg, Dalarnas museum.

Om inget annat anges härstammar rapportens kartor från Lantmäteriets tjänster *Historiska kartor* samt *Kartor, flygbilder och ortnamn*. Kartorna används i rapporten under Dalarnas museums avtalsnummer: ©Lantmäteriet I2014/00618.

© Dalarnas museum 2023

Tryck Dalarnas museum, Falun, 2023

INNEHÅLL

Inledning	7
Bakgrund	7
Syfte och användningsområden	7
Metod och omfattning	8
Kulturhistorisk värdering av gravvårdar	8
Lagskydd	11
 Miljöbeskrivning	 12
Läge och administration	12
Sockencentrum	12
Kyrkogården	13
 Kulturhistorisk kontext	 32
Sockenhistoria	32
Kyrkogårdshistorik	39
 Kartaktär och värde	 77
Gamla kyrkogården	78
Mellankyrkogården	90
Nya kyrkogården och Strandkyrkogården	102
Gamla urnlunden	114
Nya urnlunden	120
 Källor	 127
 Bilagor	
Bilaga 1 Gamla kyrkogården	
Bilaga 2 Mellankyrkogården norra	
Bilaga 3 Mellankyrkogården södra	
Bilaga 4 Nya kyrkogården	
Bilaga 5 Strandkyrkogården	
Bilaga 6 Gamla och Nya urnlunden	

INLEDNING

Bakgrund

Våra kyrkogårdar bär berättelser om bygdens historia. De utgör också intagande landskap och har betydande naturvärden. Kyrkogårdarna är fridfulla mötesplatser för anhöriga till gravsatta och till övriga människor i bygden, men även för tillfälliga besökare. Alla kyrkogårdar med gravvårdar har något att berätta.

Bruket av kist- och urngravar med tillhörande gravvårdar minskar idag. I allt högre takt återlämnas och avlägsnas gravvårdar, vilket lämnar luckor i gravrader, vilket riskerar att utarma kyrkogårdsmiljöerna.

Dalarnas museum har på uppdrag av By-Folkärna pastorat genomfört en kulturhistorisk inventering av Folkärna kyrkogård. Fältinventeringen utfördes av Adam Mol, Malena Andersson och Isabella Åkerberg under 2021. Analys och värderingar liksom sammanställande av rapport utfördes av Adam Mol, Linnea Skog och Malena Andersson under 2022-2023. Kyrkoskrivare Lars Östlund var beställarens representant och samordnare avseende insamling av personhistoria.

Syfte och användningsområden

Syftet med inventeringen är att undersöka om och på vilket sätt Folkärna kyrkogård, dess gravområden och gravvårdar är kulturhistoriskt värdefulla. Denna rapport med bilagor redovisar kulturhistoriskt värdefulla områden och komponenter på kyrkogården liksom gravvårdar med högt eller mycket högt kulturhistoriskt värde.

Resultatet omfattar emellertid inte något urval i fråga om vilka gravvårdar som omedelbart kan avlägsnas eller bör bevaras. Länsstyrelsen är beslutsfattande myndighet i fråga om kyrkogårdarna. Denna rapport utgör ett kunskapsunderlag vid handläggning av ärenden kopplade till kyrkogården och dess gravvårdar. I en framtida vård- och underhållsplan för kyrkogården preciseras lämplig hantering av kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar, vilket underlättar handläggning och det fortlöpande arbetet med kyrkogårdens förvaltning och utveckling.

Metod och omfattning

Kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar bygger på flera olika former av kunskapsinhämtning, bland annat från kyrkoarkiv, litteratur och en referensgrupp bestående av lokalhistoriskt kunniga personer. Gravvårdsinventeringen omfattar alla gravvårdar på kyrkogården till och med 1999 års utgång.

Kulturhistorisk värderingarna utgår från dokumenten: *Centrala gravvårds-kommitténs Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar*, *Länsstyrelsen Dalarnas Riktlinjer för kyrkogårdsinventering* samt *Plattform Kulturhistorisk värdering och urval*.

Kulturhistorisk värdering av gravvårdar

En gravvård är från början ett minnesmärke över en människa som gått bort och därför mest betydelsefull för de närmast sörjande. Med tiden blir gravvårdarna mångfaldigt betydelsefulla för flera människor. De blir monument och minnesmärken över hela generationer, samhällen och traditioner. Kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar utgör fysiska och konkreta spår av betydelsefulla personer eller av historiska skeenden i en socken, ett landskap eller i nationell kontext. Dalarnas museum tillgodoser både lokalhistoriska förutsättningar och allmänna ideal vid kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar. Gravvårdarna på kyrkogården bedöms var och en för sig, men också som delar i ett historiskt sammanhang och i en större topografisk kontext. Alla gravvårdar har kulturhistoriskt värde eftersom alla gravvårdar, i någon mån, kan förmedla dessa berättelser och ingår i kyrkogården som helhetsmiljö. I denna rapport redovisas gravvårdar som Dalarnas museum bedömer vara av högt eller mycket högt kulturhistoriskt värde.

Gravvårdar värderas utifrån tio olika bedömningsgrunder:

- Värdefull områdeskaraktär
- Gårdsnamn
- Inskription
- Lokal historia
- Material och hantverk
- Ovanlig
- Personhistoria
- Särskild kvalitet
- Tidig gravvård (före 1900)
- Titel

Värdefull områdeskaraktär

Enskilda gravvårdar samverkar tillsammans med andra gravvårdar, kvartersindelning, gångar och vegetation till olika områdeskaraktärer på kyrkogården.

Gravvårdars skala, form, material och placering skapar exempelvis silhuetter, linjer, rum och stilar på kyrkogården. Områdeskaraktärer är präglade av olika historiska sammanhang, exempelvis lång kontinuitet av gravsättning eller arkitektonisk planläggning och gestaltning.

Gårdsnamn

Gårdsnamn är ett arv från bondesamhällets tid. Genom bruket av gårdsnamn gick det att sammankoppla individer med både mark och släktskap. När man flyttade mellan gårdar tog man vanligen det gårdsnamn som hörde samman med gården dit man flyttade. Vissa gårdsnamn säger något om gårdens läge så som "Backens". Andra har bildats utifrån gårdens näringar – exempelvis "Snickar". Under 1900-talets första hälft kom en rad förordningar gällande personnamn och 1963 infördes en ny namnlag, vilket bidragit till ett allmänt minskat användande av gårdsnamn. Trots detta är gårdsnamnstraditionen, i vissa bygder, fortfarande levande och en viktig byggsten i sociala identiteter. Bruket av gårdsnamn på gravvårdar i Dalarna är frekvent förekommande, vilket är anmärkningsvärt ur ett nationellt perspektiv.

Inskription

Inskriptioner på gravvårdar kan berätta något personligt om den avlidnes liv eller om vilka som rest gravvården. Inskriptioner kan också ha utarbetad stil eller vara bearbetade i infällda material. Gravvårdar med anonyma inskriptioner som "MOR" och "FAR" finns, nästan uteslutande, i de allmänna varven och representerar det lägre samhällsskiktet som sällan representeras i skriven historia.

Lokal historia

Gravvårdar kan relatera till platsens kulturhistoriska sammanhang. Exempelvis genom olika spår av platsens hantverkstraditioner. På vissa håll har gravvårdar av lokala typer tillverkats, ofta kopplat till ett lokalt tillgängligt material.

Gravvårdar som relaterar till specifika händelser som drabbat socknen, så som större dödsolyckor med flera döda eller epidemier som släckt många liv är likt kollektiva minnesmärken.

Gravvårdar med titlar som kan kopplas till lokalt betydelsefulla näringar bär på ett tydligt sätt upp lokal historia, se även titlar längre ner.

Material och hantverk

Bruket av träkors och gravbrädor har lång historia. Trä var det allra vanligaste materialet i gravvårdar fram till och med 1800-talet. Mer beständiga material som sten och järn var kostsamt och få förunnat. I och med 1900-talets allmänt ökade välstånd blev gravvårdar av sten dominerande och användningen av

trä i gravvårdar reducerades till de allmänna varven. Gravvårdar av trä speglar ett äldre gravskick. Detta gäller även nya gravvårdar av trä som uppförts i tradition. Gravvårdar och omgärdningar av smidesjärn eller gjutjärn speglar lokal råvarutillgång, hantverkstradition och tidig industrihistoria. Gravvårdar av järn är ofta, till skillnad från gravvårdar av trä, av hög ålder. I Dalarna finns en rad lokala stensorter som har använts i gravvårdar. Exempelvis porfyr och garbergsgranit från Älvdalen, kalksten från Rättvik och Boda, sandsten från Orsa, lokala graniter som grå Igelbergsgranit och blå granit från Leksand, röd granit från Sollerön och svart granit från Mockfjärd. De har använts nära respektive utvinningsplats och med viss spridning i övriga Dalarna. Lokala material och lokalt hantverk i gravvårdar kan bidra till ökad förståelse för traktens eller närområdets råvarutillgångar, hantverkstraditioner, näringsgrenar eller särskilda gravvårdstillverkares uppfinningsrikedom. Dessa gravvårdar hjälper oss placera kyrkogården i ett lokalt sammanhang. De kan berätta om kända eller okända utövare och inte minst om materialet och hantverket i sig. Mönsterkrattade sand- eller grusgravar var mycket vanliga från 1800-talets senare del och ett stycke in på 1900-talet. De är ofta bevarade med huggna kantstenar på fyra sidor, ibland även med omgärdningar. På vissa kyrkogårdar där sand- och grusgravar är vanligt har stenramar aldrig använts.

Ovanlig

Utifrån den kunskap som Dalarnas museum idag har om gravvårdar är det möjligt att bedöma vad som är en ovanlig gravvård i ett visst geografiskt område, men svårt att bedöma detta i ett nationellt perspektiv eftersom det saknas översikter idag.

Personhistoria

Personhistoriskt värdefulla gravvårdar utgör viloplats för personer som tillhör det kollektiva minnet eller historieskrivningen. Det kan röra sig om personer som genom sin livsgärning kan illustrera ett för socknen typiskt kulturhistoriskt sammanhang, till exempel en hårkulla från Vamhus, en bergsman från Söderbärke eller en småbrukare från Leksand. Även by- och stadsoriginal, sport- eller kulturutövare, lokalt eller nationellt kända. Det är viktigt att inte glömma bort kvinnor, barn eller andra personer och grupper som hittills varit mindre synliga i historieskrivningen.

Särskild kvalitet

Gravvårdar med omsorgsfull utformning och bearbetning kan ha starka konstnärliga uttryck och hantverksmässiga kvaliteter. Upphovsmannen kan vara en konstnär eller hantverkare av lokal eller nationell betydelse. Det kan röra sig om gravvårdar av exklusiva material, med påkostade arbeten, bildkonstmotiv,

karaktäristiska typsnitt eller ornament såväl som förhållandevis enkla gravvårdar formgivna utifrån en estetisk grundtanke där form, material, bearbetning och typsnitt samverkar till en sammanhållen helhet.

Tidig gravvård

De flesta av Dalarnas kyrkogårdar är månghundraåriga, men gravvårdsbestånden är sällan av samma höga ålder eftersom omläggningar med borttagande av äldre gravvårdar varit mycket vanliga kring sekelskiftet 1900 och senare. Enstaka kyrkogårdar har undgått senare omläggningar. Vad som bedöms vara en tidig gravvård står i relation till tiden för kyrkogårdens anläggande och till tiden för omfattande förändringar. Tidiga gravvårdar bidrar till att utläsa viktiga årsringar i kyrkogårdens tidiga historia.

Titel

Gravvårdar med titlar berättar om socknens näringsfång, yrken och samhällsstruktur. Vanligt förekommande titlar speglar ofta lokal näringshistoria, exempelvis smed vid ett bruk eller lokförare i ett stationssamhälle. Vissa allmänt förekommande titlar, berättar om yrken som varit vanliga men som inte längre utövas i vår tid. Genom att sätta samman titlar med andra parametrar så som gravvårdars material ges inblick i vilka levnadsvillkor som varit rådande inom olika yrkesgrupper på platsen historiskt.

Lagskydd

Kulturmiljölagen skyddar helheten på en kyrkogård. I vården av en kyrkogård ska dess betydelse som en del av kulturmiljön beaktas. Kyrkogården som helhet ska vårdas och underhållas så att dess kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas. Skyddet av kyrkogårdar omfattar tillståndsplikt för rivning eller väsentlig ändring av en så kallad fast anordning. Enligt Riksantikvarieämbetet bör återlämnade gravvårdar räknas som fast anordning, och skyddas därmed av tillståndsplikten enligt kulturmiljölagen. Är gravvårdarna belägna på ursprunglig plats ska de inte föras upp på inventarieförteckningen. Återlämnade gravvårdar som inte står kvar på ursprungliga plats, exempelvis lösa järnhällar, ska emellertid föras upp på inventarieförteckningen. I begravningslagen står det att återlämnade gravanordningar med kulturhistoriskt värde om möjligt ska lämnas kvar på kyrkogården. Det innebär indirekt att gravstenarna övergår till att bli fast anordning på kyrkogård och skyddade enligt lag. Dalarnas museum har som uppgift att bedöma gravstenarnas kulturhistoriska värde. Riksantikvarieämbetet är mycket tydlig i sin vägledning om att förhandsbeslut i form av utpekande eller gallring baserat på ett konsultdokument inte är möjligt. I vilken mån en gravvård besitter sådana värden att den måste sparas kan enbart beslutas av Länsstyrelsen.

MILJÖBESKRIVNING

Läge och administration

Folkärna kyrkogård ligger i direkt anslutning till församlingskyrkan i byn Lund, mitt i Folkärna socken. I socknens norra delar ligger Fors och Dicka, i söder ligger Bergshyttan, Bäsinge och Brovallen samt Krylbo i väst. Kyrkplatsen är belägen i Dalarnas sydostligaste utpost, i de bördiga bygderna som sträcker sig längs med det breda dallandskapet kring Dalälvens fåra.¹

Sockencentrum

Kyrkan med sitt höga torn ligger vida synlig i landskapet. Den omges, i norr och söder, av ett öppet jordbrukslandskap som genomkorsas av ett gammalt vägnät. Direkt mitt emot kyrkan i väst ligger sockenstugan, som numera hyser församlingshem, klockarbostaden, komministerboställe och två arrendatorsboställen. Prästgården ligger 200 meter söder om kyrkan. Bybebyggelsen är i övrigt koncentrerad norr och nordväst om kyrkan. Kyrkan, kyrkogården och anslutande byggnader utgör en samlad och känslig bebyggelsemiljö som speglar kyrkplatsens centrala betydelse i bygden.²

¹ Darphin 2005, ss.1.

² Darphin 2005, s.8.

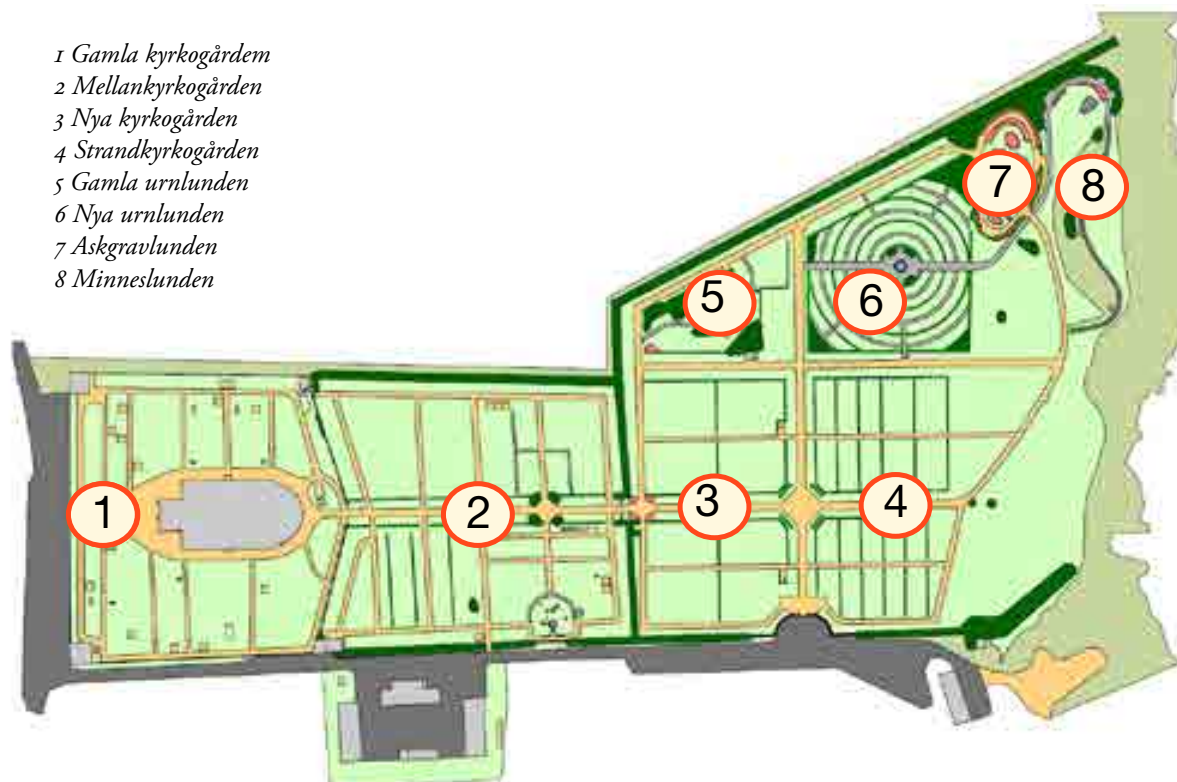
Kyrkogården

Folkärna kyrkogård omsluter kyrkobyggnadens alla sidor och sträcker sig i en svag sluttning österut, ända ned till sjön Bäsingen. Större delar av kyrkogården har symmetrisk planläggning i rutnät: *Gamla kyrkogården*, *Mellankyrkogården*, *Nya kyrkogården* och *Strandkyrkogården*, har symmetrisk planläggning. I öst finns ett triangelformat, mot norr utkragande område, med varierande planstrukturer: *Gamla urnlunden*, *Nya urnlunden*, *Askgravlunden* och *Minneslunden*.

En öst-västlig bred mittgång, utgående från kyrkobyggnadens kor, utgör kyrkogårdens ryggrad, varifrån grus- och stenbelagda sekundärgångar fördelar sig. Liksom gåmsystemet är trädbeståndet sammanhållande för kyrkogårdsmiljön som helhet. På *Gamla kyrkogården* finns en trädkrans av lind. Längs med den breda mittgången finns bitvis rumsbildande häckar och björkallé.

I mittgångens slut på *Strandkyrkogården* står ett stort kors, mitt i blickfånget över Bäsingen. Andra landmärken och samlingspunkter på kyrkogården är Karlfeldts minnessten på *Mellankyrkogården*, stenbordet i *Gamla urnlunden* och en rund damm i *Nya urnlunden*. Svarta lyktstolpar med sexkantiga lykt-hus finns jämnt utplacerade över hela kyrkogården.

Kyrkogården omgärdas på alla sidor förutom mot Bäsingen i öst. *Gamla kyrkogården*, längst västerut, omgärdas av ett gjutjärnsstaket på stödmur av natursten. Staketsektionerna har dekor av spetsbågar och staketstolparna

kröns av urnor med förgyllda lågor. Kyrkogårdens huvudingång finns i linje med kyrkobyggnadens huvudentré i väst. Grindstolparna är av gjutjärn, föreställande brinnande oljefat på kolonner. *Gamla kyrkogården* nås även via en öppning med stentrappa i söder. Stentrappor i östra stödmuren överbryggat höjdskillnaderna mellan *Gamla kyrkogården* och *Mellankyrkogården*. Övriga kyrkogården omgärdas av hög granhäck. Mellankyrkogården nås söderifrån via en anonym öppning i häcken. I anslutning till Karlfeldts gravkor bryts granhäcken av tre sektioner av gjutjärnsstaket, likadant som på *Gamla kyrkogården*. Längs kyrkogårdens södra sida löper en mindre bilväg, för besökare och kyrkogårdens logistik. Ner mot Bäsingen finns parkeringsplatser och en entré som markeras av stenkädda murar och grindstolpar med tillhörande järngrindar.

Kyrkogården har flera ekonomibyggnader. På *Gamla kyrkogården* finns längst västerut två bodar med putsade fasader under valmade tak. Den södra används numera som gravkapell. I Mellankyrkogårdens sydvästra hörn finns en materialbod med brunmålad träpanel under asymmetriskt tak och i dess nordvästra hörn ett pumphus med stenkädd fasad under plantak i nordväst. Söder om *Mellankyrkogården* finns fyra vinkelställda ekonomilängor som bland annat rymmer kyrkogårdsexpedition, personalutrymmen och verkstad. Ett kallförråd och upplag för sand, jord och kompost finns strax utanför kyrkogårdens sydöstra hörn. En ridåplantering avskiljer detta ekonomiområde rent visuellt från kyrkogården.

Kyrkogårdens utbredning österut är symmetriskt uppbyggd kring en bred mittgång utgående från koret.

Gamla kyrkogården omgärdas av en stödmur av natursten med gjutjärnsstaket ovanpå.

På Gamla kyrkogården finns en trädkrans av lind och lind i dubbla rader markerar entrésidan. Området närmast runtom kyrkobyggnaden liksom gångnätet är grusbelagt.

I Gamla kyrkogårdens sydvästra och nordöstra hörn står två likadana bodar med gula putsfasader under spåntäckta tak.

Gjutjärnsstaketet kring Gamla kyrkogården har dekor av nygotiska bågar och urnor med förgyllda lågor.

Gamla kyrkogårdens östra mur har inget staket. Här, liksom på övriga sidor, finns sedumväxter på murkrönet.

Mellankyrkogårdens anonyma ingång i söder. Hög omgärningshäck av gran och rumsbildande häckar inne på området.

Materialbod och betongtrappa på Mellankyrkogården.

Karlfeldts gravmonument. Här övergår granomgårdningen i en kortare sträcka gjutjärnsomgårdning.

Ekonomibyggnad för elcentral med fasad av natursten och gjuten trappa i Gamla kyrkogårdens nordöstra hörn.

På Mellankyrkogården finns symmetrisk plantering av björk och lind inne i gravkvarteren.

Längs mittgången finns två utsvällande planer. Här den västra på Mellankyrkogården, symmetrisk plan med fyra bänkar och rododendronbuskar bakom, en i varje hörn.

Den östra planen längs med mittgången, mellan Nya kyrkogården och Strandkyrkogården. Här med bänkar och lägre planteringar.

Mitt i blickfånget ut över Bäringen finns ett stort kors, den samlande punkten på kyrkogården.

Korset är av rostfritt stål.

Nya kyrkogården, utanför Mellankyrkogårdens höga granhäck.

Björkalléerna ramar in och bildar tak över kyrkogårdens yngre delar. De hör till kyrkogårdens vegetativa stomme.

Södra entrén i gränsen mellan Nya kyrkogården och Strandkyrkogården.

Natursten i kombination med gjutmurar och betongbruk.

Strandkyrkogården med grusad interngång och björkplantering.

Strandkyrkogårdens östligaste område.

Det så kallade stenbordet i anslutning till Gamla urnlunden.

Kyrkogårdens snedskurna sida i norr omgärdas av granhäck. Innanför finns en björkallé.

Gamla urnlunden i kyrkogårdens kilformade utsvällning mot norr.

Lager på lager av grönskande omgärningshäckar och rygghäckar, ett omsorgsfullt hantverk.

Nya urnlunden med vegetativ stomme av björkar och plattgångar som följer den cirkelformade planläggningen.

En skifferklädd damm i centrum av Nya Urnlunden, med obruten utblick mot Bäringen.

Askgravplatsområdet med blommande planteringar i blått är en liknelse av olika vattendrag i socknen.

Individuella gravplatser med enhetliga bronsplaketter på kantsten av granit.

Hela kyrkogården har enhetliga lyktstolpar.

Promenadstråk längs Bäringen till Minneslunden.

Minneslunden med stenbelagda gångar, rabatter och sittplatser i skydd av variationsrik buskvegetation. En markfast sten har tillvaratagits i planeringen.

Bärare av smide och nedsättningsyta av grus för buketter.

Kyrkogårdsexpedition, personalutrymmen och verkstäder i fyra vinkelställda byggnader söder om kyrkogården.

Utanför södra entrén finns besöksparkering och öster om denna ett kallförråd och upplagsytor.

KULTURHISTORISK KONTEXT

Varje kyrkogård är mer eller mindre präglade av sin plats och av strömningar i tiden. Exempelvis av områdets naturtillgångar, traditioner och näringar liksom av idéer om begravningskick och stilmässiga ideal. Följande kapitel redogör för lokal historia, kyrkogårdens framväxt och gestaltning.

Sockenhistoria

Folkärna är gammal kulturbygd och kyrkbyn Lund var dess centrum, där ting hölls tre gånger varje år. Ortnamnet Lund kommer sannolikt ur betydelsen helig lund, vilket tyder på att platsen var viktig redan under järnåldern.³

Socknen ingick tidigare i Folkare härad tillsammans med Grytnäs, By, Avesta och Garpenberg. I socknen bildades Krylbo municipalsamhälle 1904, som 1919 ombildades till Krylbo köping. Både köpingen och Folkärna landskommun inkorporerades i Avesta stad 1967.⁴

Rik jordbruksbygd

Fram till början av 1900-talet var jordbruket den viktigaste näringen för folket i Folkärna. Samtidigt hade trakten inte nog rika jordar för att helt och hållet försörja hela befolkningen, vilket skapade ett behov av bisysslor. De viktigaste sidoinkomsterna kom från bergsbruket, genom eget smide och transporter av järn, kol, livsmedel och andra varor åt bruken. Utöver det förekom även hemslöjd för avsalu.⁵ Många Folkärnabönder ägnade sig följaktligen åt transporter, som forkörning åt bruken och för andras räkning till marknadsstäder, och för att sälja sådant de tillverkat själva.

Under 1800-talet utvecklades jordbruket, bland annat genom att ny mark röjdes upp vid älven, vid åar och bäckar. Fördämningar torrlade och möjliggjorde uppodling av myrar, kärr och skogsområden med bördig mark. Dessutom effektiviserades redan brukad mark genom stenröjning och sammanslagning av små markenheter.⁶ Laga skifte inleddes i Folkärna 1836 och pågick under de följande åren för att helt avslutas med ett ägobyte i Stora Nickarvet 1905.⁷

Utvecklingen av jordbruket under 1800-talet förde Folkare härad från en situation där årsbehovet av spannmål bara delvis kunde täckas med egen odling till att nästan helt kunna försörja hela befolkningen. Som en följd uppstod en stor befolkningsökning: från 7 530 personer vid 1800-talets början till 17 400

1 Isacson m.fl. 2019, s. 41.

4 Isacson m.fl. 2019, s. 71.

5 Isacson m.fl. 2019, s. 216.

6 Isacson m.fl. 2019, s. 241f.

7 Isacson m.fl. 2019, s. 244.

vid sekelskiftet 1900.⁸

Bondgårdarna i Folkare var vid sekelskiftet 1900 i genomsnitt större än i övriga delar av länet och i riket. Men välståndsökningarna under 1800-talet kom emellertid inte alla till del, för under seklet växte de sociala skillnaderna. En ökad förmögenhetsklyfta och en tillväxt av obesuttna skapade en större social skiktning jämfört med tidigare.⁹

Hästskor

Hästskosmidet är ett exempel på lokal småskalig tillverkning och organisering för att nå en större marknad. En skicklig smed tillverkade ungefär 160 hästskor om dagen. Särskilt i Dicka och Bondarvet fanns många smeder. Under 1800-talet transporterades hästskorna ut från socknen med fororna. Huvuddelen av skorna såldes till Stockholm, till Hovstallet, Veterinärinstitutet och till stadens handlare och hovslagare. Hästskotillverkningen nådde sin toppingen i samband med dansk-tyska kriget 1864 då svenska staten gjorde stora beredskapsbeställningar av hästskor, något som sysselsatte omkring 80 smeder och åtskilliga förbönder. Högkonjunkturen för hästskosmidet pågick in på 1870-talet för att därefter utkonkurreras av industri. Vid sekelskiftet 1900 hade Folkärnas hästskosmide i stort sett upphört.¹⁰

Bergsmän och industri

Hyttdriften i Folkärna är dokumenterad sedan 1400-talet men har troligen pågått även ännu längre tillbaka. Gruvor för järn och koppar försåg hyttorna med malm, men import av malm från gruvor i grannsocknarna förekom även. I Folkärna var Bäsinge ett viktigt gruvområde med en tidig koppargruva, flera koboltgruvor samt en mängd järngruvor. I Lövsvedsgruvan pågick järnbrytningen ända in på 1950-talet, och i området runt Svensbo bedrevs gruvdrift vid tiden för första världskriget. Övriga gruvor i Folkärna var små och övergavs tidigt.¹¹

Järnhanteringen sköttes till stor del av bergsmän, det vill säga självägande bönder som även ägnade sig åt bergsbruk. Genom järnhanteringen fick de varor för avsalu. För förädlingen krävdes malm, trä för kolning, gemensamt ägda byhyttor och byhamrar. Masugnen var i gång i perioder under våren. Då ägnades all kraft dygnet runt åt dess drift, till vilken även inhyrd arbetskraft ofta behövdes. Under sommaren var jordbruket huvudsyssla för bergsmännen, medan hösten efter odlingssäsongen ägnades åt kolning och vintern åt foror och transporter. Bergsmännens roll i järnhanteringen var en del av ett mycket viktigt ekonomiskt system, reglerat genom statliga privilegiebrev, och

8 Isacson m.fl. 2019, s. 241.

9 Isacson m.fl. 2019, s. 247.

10 Björkman 1965, s. 37f.

11 Perers 2003, s. 43.

en förutsättning för rikets expansion under stormaktstiden.¹²

Hyttorna i Folkärna upplevde sin storhetstid under 1500–1600-talen. Efter sekelskiftet 1800 pågick bara hytt drift i Åsgarn och Fors, som utvecklades till Fors bruk. Den stora nedgången berodde på statlig reglering av skogen, vilket begränsade mängden träkol som bergsmännen hade tillgång till. I stället gynade regleringen bruken, som hade bättre förutsättningar för moderniseringar och investeringar samt internationella och nationella kontaktnät.¹³ Under 1800-talet fortsatte bergsmännen till viss del med hammarsmide och arbete åt bruken, men jordbruket tog allt större plats som sysselsättning. Till skillnad från bergsmansbyarna var bruken strikt hierarkiska organisationer med en patriarkal ledning som kontrollerade hela samhället.

Hyttan som tillhörande bergsmansbyarna Västanfors och Östanfors brann ner på 1860-talet, och 1882 knöts byarna ihop när Fors bruk grundades med en ny masugn av Hampus August Cornelius. Han hade vid det laget bundit samman bruken i Garpenberg och Avesta till en framgångsrik verksamhet och varit drivande i Södra Dalarnas Järnvägs AB. På Fors bruk bedrevs tackjärns-

12 Perers 2003, s. 43f.

13 Perers 2003, s. 47f.

Fors bruk 1935-37. Foto: AB Flygtrafik. Källa: Dalarnas museums arkiv.

tillverkning medan det tidigare stångjärnssmidet avvecklades. I stället transporterades järnet till Brattfors bruk med lancashiresmedja. Utöver järnbruket anlades även p ett tegelbruk och en ångsåg, och 1895 en sulfittfabrik. Året därpå invigdes ett modernt martinverk på bruket, vilket gjorde Brattfors bruk överflödigt.¹⁴

Verksamheten vid Fors bruk utvecklades vidare efter sekelskiftet 1900 med en större masugn 1905–06 som ersättning för en äldre masugn, och ett nytt sintringsverk 1919. En kolningsindustri med två kolugnar och destillationsanläggning startades 1905, där kolet gick till hyttdriften och masugnsgasen blev bränsle i sulfittfabriken. Järnhanteringen i Fors upphörde, trots de stora investeringarna 1926, och i samband med detta stängdes även kolningsindustrin. Kvar fanns emellertid sulfittfabriken som var i drift till början av andra världskriget. Därefter omlades driften till produktion av väggplattor.¹⁵

Kopparfors AB köpte Fors bruk 1946 och tillverkade till en början under en övergångsperiod papp av låg kvalitet. En helt ny kartongfabrik med träsliperi byggdes 1950–52.¹⁶ I Fors växte nya bostadsområden fram: flerbostads- och enfamiljshus som omger ett gemensamt grönområde där barnen till arbetare och tjänstemän kunde leka tillsammans över klassgränserna.¹⁷

Järnvägsknuten Krylbo

Järnvägen präglade Krylbos utveckling från bondby till järnvägsknut med förbindelser med Sala och Horndal, vidare mot Storvik. Därefter uppstod förbindelser till den nya stambanan från Norberg, Näs, Garpenberg och Långshyttan. Ytterligare förbindelser byggdes även mot Siljan och till Göteborg.¹⁸

Vid järnvägens ankomst i början av 1870-talet hade Krylbo bara tjugofem invånare. Järnvägen gjorde dock att många sökte sig till orten för anställning, och efter dem kom handlare, hantverkare, industrier, skolor, post och televerk som alla hade behov av arbetskraft. Vid sekelskiftet hade befolkningen vuxit till 800 personer och tjugo år senare bodde ytterligare tusen personer på orten som 1919 blivit egen köping och en mycket viktig kommunikationsknut i Mellansverige.

Befolkningen fortsatte att öka och 1970 uppgick befolkningen till 6 400 invånare. Vid den punkten nådde Krylbos befolkning sin topp. Efter att Postverket och Statens Järnvägar flyttade sin verksamhet till Borlänge kom befolkningen att minska stadigt, vilket ledde till minskat kundunderlag för övriga verksamheter på orten med nedläggningar av affärer, banker och andra näringar som följd. Krylbo hade 2017 endast 2 820 invånare, vilket alltså motsvarar antalet vid början av 1950-talet.¹⁹

¹⁴ Perers 2003, s. 62ff.

¹⁵ Björkman 1965, s. 35.

¹⁶ Björkman 1965, s. 36.

¹⁷ Perers 2019, s. 469.

¹⁸ Isachsson 2019, s. 320.

¹⁹ Isachsson 2019, s. 209.

Stationssamhället Krylbo vid Dalälven, kring 1950. Foto: AB AB Flygtrafik omkring 1950. Källa: Dalarnas museums arkiv.

Sjöviks folkhögskola 1962. Källa: Dalarnas museums arkiv.

Sjöviks folkhögskola

Under det sena 1800-talet började folkhögskolor grundas i Sverige, inledningsvis främst av landstingen med bondebefolkningen som tänkt målgrupp. Omkring sekelskiftet 1900 kom även folkrörelser att grunda egna folkhögskolor, och inom ett par decennier fanns det folkhögskolor för arbetarrörelsen, nykterhetsrörelsen, idrottsrörelsen och frikyrkorörelsen. Den första baptistiska folkhögskolan i landet grundades 1921 på Sjövik i Folkärna. Skalan var till en början blygsam men har ökat steg för steg till att i dag vara lärosäte åt omkring 300 elever med många teoretiska så väl som praktiska kurser i bland annat friluftsliv, musik och timring.²⁰

Sång och musik blev tidigt ett viktigt inslag på Sjövik, och det blev en plats för folkdans och folkmusik, vilket har skänkt glädje till traktens kulturliv. Sjövik har även haft en viktig ekumenisk roll, som plats för möten mellan kristna, muslimska och judiska deltagare på seminarier och sommarläger.²¹

Under åren har många Folkärnabor funnit bildning och personlig utveckling på Sjöviks folkhögskola, och många Sjövikselever utifrån har funnit en hembygd i Folkärna. Skolan har varit en viktig plats för bygden, i samspel med lokala företag, föreningar, kyrkor och kommunen.²²

Kulturhistoriska sammanhang kopplade till enskilda gravar

De berättelser, som beskrivs ovan ligger till grund för urvalet av kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar. Dessa berättelser är ett försök att peka ut vad som är kärnan i Folkärnas historia – vad som gjort platsen till vad den varit och är i dag. Gravvårdar som återspeglar någon av dessa berättelser uppfyller kriteriet lokal historia och tillskrivs därför högt eller mycket högt kulturhistoriskt värde. Personhistoriska berättelser kan även vara en del av lokal historia.

Som exempel på hur berättelserna används i konkret värdering är gravvårdar över exempelvis storbönder, bergsmän, smidesmästare, bruksägare, barnarbetare och rektor. kulturhistoriskt värdefulla eftersom de kan bidra till att berätta om Folkärnas historia.

20 Sjöviks folkhögskola, 2022-08-01.

21 Perers 2019, s. 400ff.

22 Perers 2019, s. 400ff.

Utsnitt ur karta från 1798. Kyrkogården har en tydlig balk med ett par inbyggda ekonomibyggnader i väst. Kyrkogårdens utbredning kan uppfattas som likvärdig i norr och söder. Denna återgivning är sannolikt inte verklighetstrogen, snarare ett perspektivfel. Källa: Lantmäterimyndigheternas arkiv.

Kyrkogårdshistorik

Folkärna kyrka, placerad direkt söder om byn Lund, omnämndes första gången 1353. Den nuvarande kyrkan är den tredje i raden av kyrkobyggnader på platsen. Första kyrkan bör ha varit en träkyrka byggd i eller i närheten av en hednisk offerlund. Efter en brand år 1378 uppfördes en liten gråstenskyrka och under 1400-talets senare hälft fick den ett västtorn av gråsten och tegel med vita blinderingar.²³

Den äldsta kyrkogården

Det är högst sannolikt att man begravde sina döda intill kyrkan redan från början. Fram till och med 1700-talet var folkmängden liten och eftersom gravar återupptogs med korta intervaller rymdes kyrkogården i området närmast kring kyrkobyggnaden.²⁴ Den äldsta kända kyrkogården omfattade i huvudsak ett större område i söder, mindre områden i öst och väst samt en liten remsa i norr.²⁵

Gravplatser söder om kyrkan och nära koret har enligt tradition varit de mest attraktiva platserna på kyrkogårdar. På norrsidan begravdes endast brottslingar och självspillingar.²⁶ Detta baserat på en folklig övertro med vidskeplig respekt för kyrkogårdens norra sida.²⁷ Fram till 1783 var begravning även tillåtet inne i kyrkorummet, men reserverat endast för högt uppsatta personer, exempelvis kyrkoherdar eller donatorer som bidragit med ekonomiska medel till församlingen.²⁸

Kyrkogårdsbalken

Under 1700-talet omgärdades kyrkogården av en murad och spåntäckt kyrkogårdsbalk. Detta var en rejäl byggnadskonstruktion och underhållet av denna var ett ständigt återkommande arbete som utfördes gemensamt av församlingsmedlemmarna.²⁹ Kyrkogårdsbalkens funktion var dels symbolisk, som en tydlig avgränsning av den vigda jorden, men också rent praktisk och nödvändig för att hålla fritt betande djur ute från kyrkogården. Kyrkogårdarna var ängsbevuxna och gräset togs omhand genom slätter.³⁰ En berättelse från Folkärna år 1758 illustrerar värdet av kyrkogårdens växtlighet. Flera gånger hade en av kyrkogårdsportarna påträffats öppen, fastän den dagligen låstes. Det framkom att lärarens son hade för vana att kliva över kyrkogårdsbalken

23 Nyberg, 1983, ss. 12.

24 Hultén 1997.

25 Folkärna kyrkoarkiv

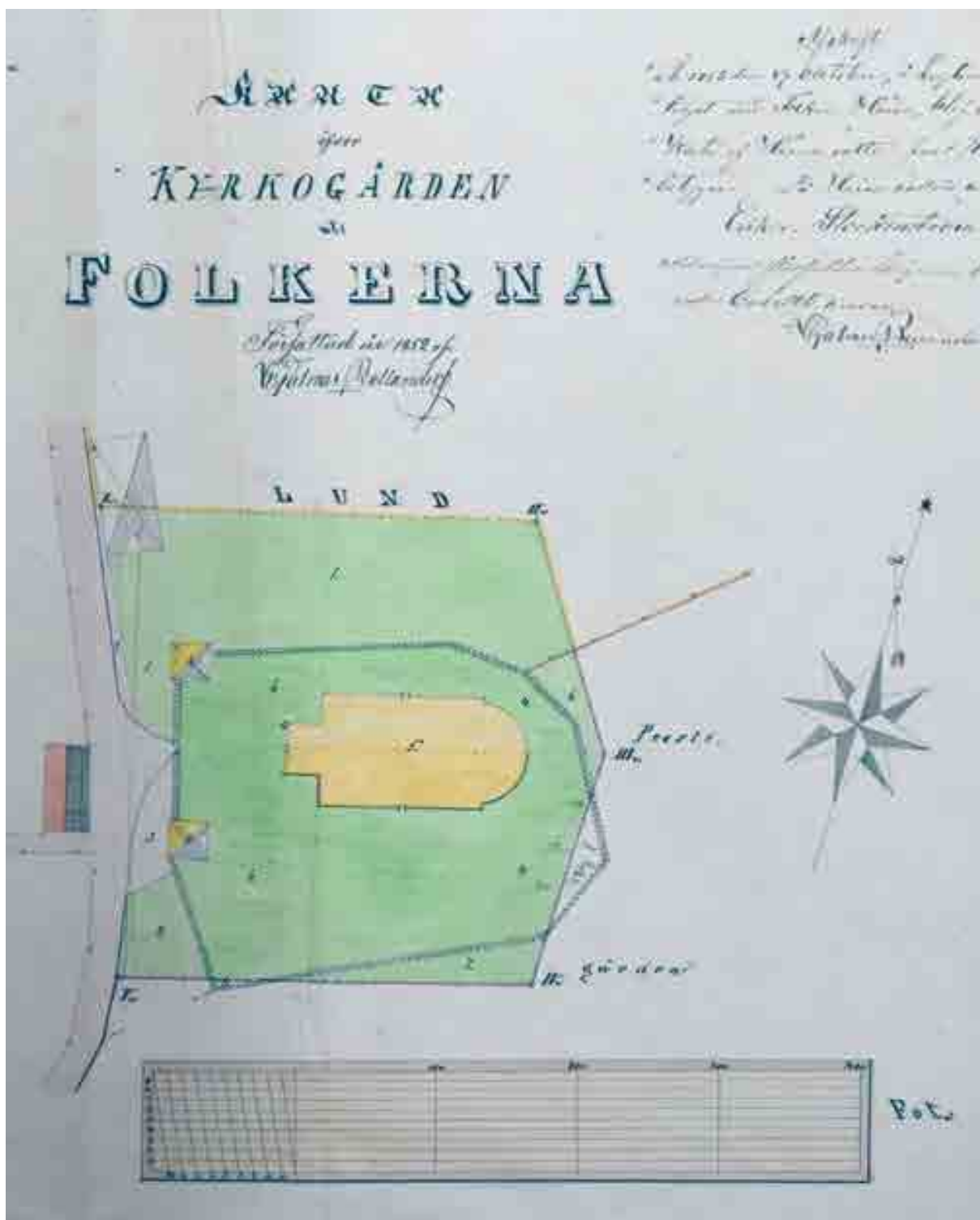
26 Hagberg 2015, s. 499.

27 Wallby 1953, s. 47

28 Theorell m.fl. , 2001, s. 14f.

29 Folkärna kyrkoarkiv

30 Svala 2010, s. 9.

Utsnitt av "Karta öfver kyrkogården uti Folkerna", av kommissionslandtmätaren H. Bellander, 1852. Den befintliga kyrkogården bestod av ett asymmetriskt område innanför en kyrkogårdsbalk. Det nya långhuset med stor absid i öst är på plats och kring kyrkobyggnaden utbreder sig kyrkogården främst söder om kyrkan, även åt väster och öster. Norr om kyrkobyggnaden består kyrkogården endast av en smal remsa. I väster finns de symmetriskt uppställda bodarna, sammanbyggda med balken. Kartan visar även den tilltänkta utvidgningen, i huvudsak norr om kyrkobyggnaden. Källa: Folkärna kyrkoarkiv.

och inifrån skjuta upp låset för att släppa in familjens kor att beta. Detta hade kyrkvaktaren flera gånger blivit varse, liksom att pojken även lämnat en port i öst öppen, när han gick ner mot sjön, varigenom svin kom in på kyrkogården och gjorde stor skada.³¹

Första kända utvidgningen

År 1768 ansågs södra sidan vara fullbelagd³² och år 1789 utvidgades kyrkogården några alnar åt öster, väster och söder. I samband med detta förnyades kyrkogårdsbalken.³³ Samma år uppfördes två bodar, en så kallad likbod och en materialbod, symmetriskt uppställda i kyrkogårdens yttre hörn längs med byvägen. Bodarnas placering må ha förstärkt kyrkplatsens offentliga sida mot väst.³⁴

Långhus och kyrkogård förnyas

Under ett halvt sekel planerades en stor ombyggnation av kyrkan. Beslutet fattades år 1800, men byggnationerna kom att dröja.³⁵ Enligt en beskrivning 1845 var kyrka med kyrkogård en dyster anläggning utan växtlighet. Marken var vattensjuk och sumpig. Gravarnas djup var otillräckligt och de hygienska problemen stora. Kyrkogården var också för liten. Omgärdningen bestod vid denna tid av ett järnstaket mellan de båda bodarna och en raserad balk av gråsten med spåntak. Två järnportar ledde från västra sidan in på kyrkogården och rakt mot kyrkobyggnadens huvudingång.³⁶

Uppförandet av ett nytt långhus pågick 1849 till 1853. Det nya långhuset i empirestil uppfördes efter ritningar av ingenjör Olof Forsgren, bearbetade av arkitekt Johan Adolf Hawerman.³⁷ Tankarna på en förnyelse av kyrkogården fanns parallellt med byggnationen av långhuset. År 1849 inköptes ett angränsande markområde till upplag för byggnadsmaterial för det nya långhuset, men också för en framtida utvidgning av kyrkogården. Kyrkogården led av utrymmesbrist och oordning. Den ansågs förfallen och otidsenlig. I kyrkoherde Euréns invigningstal 1853 målades en ödslig bild av kyrkogården upp. Den var då överfylld av kvarlämnad sten och omgärdningens murar var nedrasade. Kyrkogården kunde inte mäta sig med kyrkobyggnadens prakt.³⁸

Under 1800-talet började kyrkogårdar på allvar behandlas som arkitektoniska anläggningar. De nya kyrkogårdsidealen omfattade organisering av kvarter

31 Nyberg 1983, ss. 32.

32 Wallby 1953, s. 47.

33 Folkärna kyrkoarkiv.

34 Darphin 2005, s. 3.

35 Folkärna kyrkoarkiv.

36 Wallby 1953, s. 45.

37 Darphin 2005, s. 1.

38 Folkärna kyrkoarkiv.

med en stram och symmetrisk plan och förutbestämda gångsystem liksom rutnätsstadens planering.³⁹ Folkärna kyrkogård hade oregelbunden form och med många "tvära knän och krokar", vilket ansågs problematiskt. Planeringsarbetet präglades av starka ambitioner att uppnå symmetri och rena linjer. Genom ett markinköp i norr 1849 kunde ett symmetriskt planförslag förverkligas. Det innebar utvidgning, men också att befintliga gångar och gravrader rätades ut för anpassning till rutnätssystemet.⁴⁰

Den utökade kyrkogården invigdes år 1855. Vad som egentligen stod klart då är osäkert, för arbetet kring kyrkan fortsatte med både små och stora åtgärder under 1800-talets andra hälft. Från och med 1856 diskuterades plantering av lövträd innanför kyrkogårdsmuren.⁴¹ År 1858 betraktades arbetena med den kyrkogårdens förnyelse som avslutat med "beprydelse och plantering".⁴² Grönskande kyrkogårdar låg i tiden. Från och med 1800-talets början planterades kyrkogårdar vanligtvis med stora mängder träd och buskar.⁴³ Särskilt vanligt var olika former av trädkransar. Till en början fyllde träden och buskarna främst en hygienisk funktion. De ansågs kunna rena luften från sjukdomar och gifter. Med tiden fick träden även estetisk betydelse. Det förekom

Oljemålning från omkring 1855 visar Gamla kyrkogården med muromgärdning utan gjutjärnstaket. På kyrkogården finns nästan inga träd och inga gravvårdar norr om kyrkan. En hög stödmur bildar en plattå kring kyrkobyggnaden. I väst där höjdskillnaderna mellan kyrkogård och byväg är mindre syns ingen mur. Sannolikt fanns där någon slags omgärdning för att hålla djuren ute, kanske ett trästaket. Vid byvägen i väst står de två bodarna tätt ihop. Källa: Digitalt museum.

39 Bucht 2012, s. 24ff.

40 Folkärna kyrkoarkiv.

41 Folkärna kyrkoarkiv.

42 Wallby 1953, s.47.

43 Bucht 2012, s. 24f.

idéer om att kyrkogårdar inte skulle leda tankarna till död och begravning, utan istället upplevas som grönskande, rekreativa platser. Den ideala kyrkogården betraktades som ”en park bebodd av de döda, till tröst för de levande”.⁴⁴

Någon gång under 1800-talets andra hälft flyttades de två bodarna i väst ut till den utvidgade kyrkogårdens hörn i sydväst och nordväst. Utifrån historiska bilder, fotografier och kartor har tidsperioden 1855-1870 identifierats för denna åtgärd.

Begravning i norr

Trots att området norr om kyrkan invigdes redan 1855 hade det ännu vid seklets slut inte utnyttjats som det var tänkt. Den vidskepliga respekten för norrsidan verkar ha levt kvar i folkmedvetandet under hela 1800-talet. Den som kunde såg till att säkra sig en plats på kyrkans södra sida och norrsidan stod tom.⁴⁵ Med folkökningen tvingades man övervinna motviljan att bli begravd norr om kyrkan och norrsidan kom att tas i allmänt bruk strax efter sekelskiftet 1900.⁴⁶ Detta var en allmänt utbredd utveckling av begravnings-skicket, nödvändigt på grund av utrymmesbrist och färgat av ett naturvetenskapligt förhållningssätt till död och begravning.

Utsnitt ur foto av södra sidan, från omkring 1870. Ett mindre antal gravvårdar, sannolikt av gjutjärn, syns på kyrkogården. Den sydvästra boden är utflyttad och ett staket utgör omgärdning i söder. Källa: Privat bildsamling

44 Theorell m.fl. 2001, s. 497.

45 Wallby 1953, s. 46.

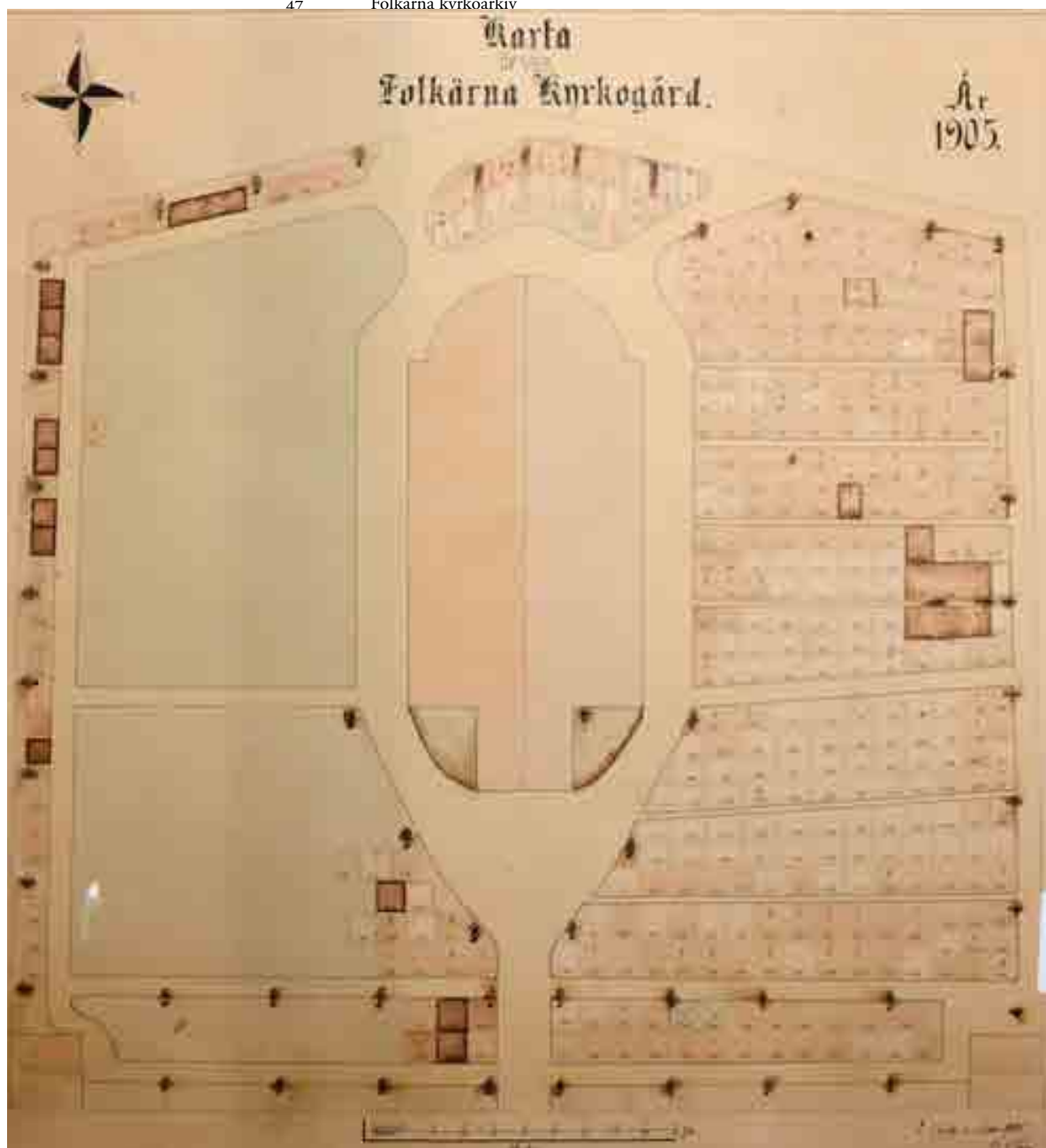
46 Hultén 1997.

Köpegravar och allmängravar

Vid denna tid delades gravar upp som köpta eller allmänna. År 1905 var hela arealen i söder, öster och ett område i väster reserverade för så kallade köpegravar. Resterande areal norr om kyrkan var allmän begravningsplats.⁴⁷ Allmängravar var avgiftsfria och öppnades i varv, likt en massgrav där kistorna ställdes tätt intill varandra. I de så kallade allmänna varven begravdes människor kronologiskt, i samma ordning som de dog. När gravrätten gick ut efter 40 år återupptogs graven. Köpegravar uppläts mot avgift för evig tid.

47 Folkärna kyrkoarkiv

Karta över Folkärnakyrkogård, 1905. Vid denna tid hade kyrkogården fått den symmetriska planläggning som eftersträvals sedan 1850-talet. Rektangulär planform med en pikformad östsida, trädplantering och någorlunda rätvinkliga gångar och gravplatser. Källa: Folkärna kyrkoarkiv

Den som hade råd köpte vanligtvis familjegrav eller enkel grav, vanligtvis i lättillgängligt läge längs med gångnätet. Den kronologiska beläggningsordningen i allmänna varv efterföljdes vanligtvis så hårt att inte ens äkta makar fick vila bredvid varandra och systemet innebar att industrialismens ekonomiskt rotade klassamhälle följde människorna ända in i graven.⁴⁸

Södra sidan ca 1900-1910 med stor andel högsmla obelisker av sten och kraftigt markerade gravkullar. Källa: Privat bildsamling.

Katalogstenar och gravkullar

Äldre fotografier visar att antalet gravvårdar på Folkärna kyrkogård var blygsamt under 1800-talets senare del, med ett mindre antal gjutjärnsvårdar tillhörande välbärgade familjer. Gravar stod omärkta, eller med enkla obeständiga material som trä. Med det allmänt ökade välståndet kring sekelskiftet 1900 fick fler råd att köpa sig en grav och där resa en vård av sten. Inspiration hämtades ur allmänt spridda gravstenskataloger från landets största stenhuggerier. Även i de fall gravvårdarna högs på lokala stenhuggerier styrdes utformningen vanligen av typexempel i nygotisk eller klassicistisk stil, snarare än av lokala traditioner. Högsmla obelisker, kors och bautastenar blev populära, liksom markerade gravkullar med stenram eller annan omgärdning.⁴⁹ Söder om kyrkan restes en mängd större gravvårdar av sten eller gjutjärn med kraftigt markerade gravkullar. Norra sidan var lågmäld, med ett fåtal högresta gravvårdar i form av vita kors.

⁴⁸ Anderasson 2012, s. 50 och Theorell m.f. 2001, s. 17f.

⁴⁹ Andreasson 2012, 37 och s.74.

Matilda Kämpe (1849-1922) sköter gravar på södra sidan. Matilda ombesörjde under många år städning och skurning i kyrkan och hade dessutom förtroendet att sköta gravar på kyrkogården. Matilda var en av de mest nitiska då det gällde gravstädning och var bland de första som började ansa gravar om våarna. Källa: Privat bildsamling och Referensgrupp 2021-2023.

Norra sidan före utvidgningen 1919. Kyrkogården står i äng och antalet resta gravvårdar är få. Notera att gjutjärnstaketet ännu inte är uppfört i norr. Källa: Privat bildsamling.

Häradsdomare Carl Carlssons grav på södra sidan under 1910-talet. Gravkullarna är markanta och gräsyterna yviga. Källa: Privat bildsamling.

Erik Janssons (1826-1896) gravvård på foto från omkring 1910. Källa: Privat bildsamling.

Distinktionskorpral Johan Nybergs (1834-1907) grav, fotograferad kring 1910. Källa: Privat bildsamling

Kyrkbacken omkring 1910. Gjutjärnsstaket i nygotisk stil på släthuggen stensockel i väst. Det idag befintliga gjutjärnsstaketet är tillkommet i olika etapper under lång tid, från sent 1800-tal till 2007. Källa: Privat bildsamling.

Platsbrist på Gamla kyrkogården

Under 1910-talet var problemet med överbeläggning stort. I syfte att spara plats upptogs allmängravar i dubbla varv och 1914 tillsattes en kommitté för framtagande av ett förslag till utvidgning av kyrkogården. Problemen växte och situationen blev prekär. Vid begravning i allmänna varvet grävdes mjuka likdelar upp, varpå kyrkorådet beslöt att begravning i området måste upphöra. I väntan på att kyrkogården utvidgades upptogs nya gravar, från och med 1916, i den breda gången som löper jämsides med den norra kyrkogårdsmuren.⁵⁰

Mellankyrkogården

Utvidgningen av Folkärna kyrkogård kom att förläggas öster om den befintliga. Ett landområde, numera kallat *Mellankyrkogården*, avyttrades från kyrkoherdebostället. Igenom detta löpte, från norr till söder, ett öppet avloppsdike för avvattning av omgivande mark. Församlingen ålades att ersätta det öppna diket med en täckt avloppsledning och anslutande dräneringssystem. Anläggningsarbetet påbörjades hösten 1917, då en 16-tumsledning nedlades. Över detta byggdes en träbro. På grund av platsbristen togs *Mellankyrkogården* i besittning redan i april 1918. Eftersom områdets västra del var vattensjuk måste de allra första gravarna upptas längst bort i öst, närmare bestämt all-

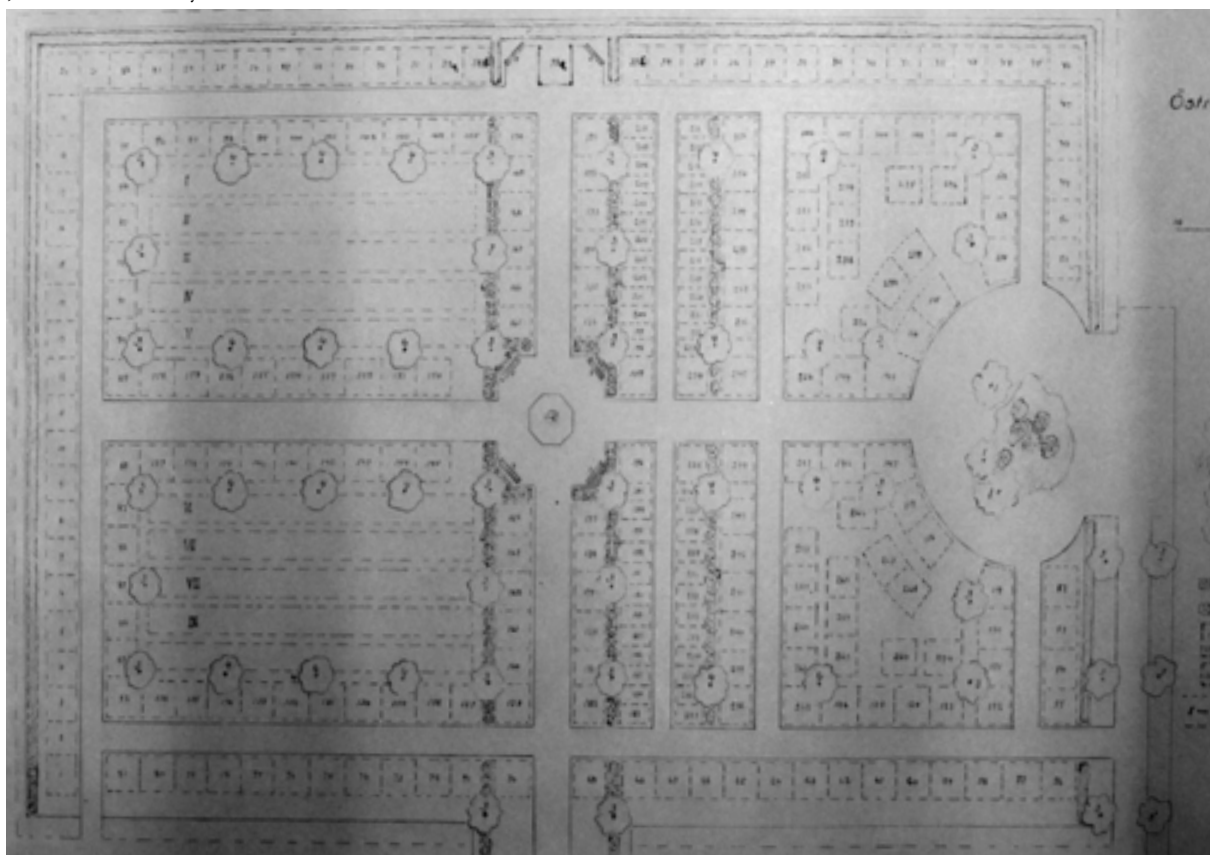
50

Församlingens avskrift av kyrkorådsprotokoll 1911-1919.

mängravar i det nordöstra hörnet. Området iordningställdes något så när och kunde invigas 1919.⁵¹

Arkitekt Magnus Dahlander uppdrogs att ta fram ett förslag till ordnande av den nya delen och presenterade sin idé 1924. Dahlanders förslag och en karta, signerad Länsträdgårdsmästare Rudolf Larsson, 1926, ger en tydlig bild av hur *Mellankyrkogården* var tänkt att planläggas och planteras. Området gavs symmetrisk plan med rätvinkligt gångnät. En bred huvudgång i öst-västlig riktning tänkt att sammanbinda det nya området med kyrkan och att dela området i en norrhalva och en sydhalva för olika gravtyper. Rektangulära gravkvarter för allmängravar med plantering av björk och lind i norr. Gångnät med enhetliga huvudlinjer i norr och söder, men med fler förgreningar i söder. Södra halvan med flera mindre gravkvarter avsågs endast för köpegravar, till stor del familjegravar. Endast två gravrader i öst-västlig riktning reserverades för enskilda gravar. Längst i söder skulle gångnätet svälla ut kring en rund yta med berghäll och frivuxna träd. Plantering av björk och lind som tillsammans med träden i norr skulle bilda allé längs huvudgången. Rumsbildande häckar mellan alléträden och skiljehäck mellan familjegravsområdet och enkelgravsområdet, men inga rygghäckar. Enhetlig häckomgärdning och enkla rader av familjegravar direkt innanför denna, både på norrhalvan och sydhalvan. Så

51 Folkärna kyrkoarkiv

Karta av R. Larsson 1926. Som häck mellan alléträden föreslogs thuja och persisk syrén i skiljehäckar.
Källa: Folkärna kyrkoarkiv.

här långt förverkligades Dahlanders och Larssons planer.⁵² *Mellankyrkogården* med sitt regelbundna gångnät och trädplantering kom att präglas av det redan väl etablerade parkidealet. Införandet av grönskande och rumsbildande häckar var nytt för tiden, en försmak av det modernistiska kyrkogårdsidealet.⁵³

I Dahlanders och Larssons plan ingick även komponenter som aldrig blev av eller som försvunnit fram till idag. Exempelvis ett gravkapell där Karlfeldts minnesvård idag finns, ett bårhus av sten i öst och en stentrappa flankerad av stenpelare i väst som förbindelse till *Gamla kyrkogården*. Ett område i väst föreslogs för barngravar.⁵⁴ Om detta förverkligades är svårt att säga, särskilt eftersom barngravar sällan märktes ut med gravvårdar.

Utformning och skötsel av gravar

Dahlander förespråkade föreskrifter gällande utformning av gravvårdar och ordnande av anslutande ytor och uppsatte förslag för detta.⁵⁵ Gravkullar liksom gravvårdar skulle vara låga. Stenramar borde endast accepteras om gravvården var låg. Höga gravvårdar fick endast kombineras med gräsbesådda gravar utan stenkantning, helst utan markerad gravkulle. Vårdarna skulle utföras av järn, trä eller sten, helst enligt lokala äldre typer. Förslagen präglades av måttfullhet.

Dahlander belyste även behovet av att tillsätta en kyrkogårdsnämnd, med uppgift att styra utformning av gravvårdar och skötsel av gravar så att ”en god helhetsverkan av kyrkogården och erforderligt lugn kunna vinnas”.⁵⁶ Folkärna församling tillsatte tidigt en kyrkogårdsnämnd. Redan 1925 verkade nämnden för ordning och reda på kyrkogården genom en notis i Avestaposten där gravägare uppmanades att sköta sina gravar med omsorg, rikta upp lutande vårdar samt upphöra med bruket att tillföra grus eller slagg på gravarna. Nämndens motiv till detta var att ge kyrkogården ett ordnat och värdigt skick. I kyrkogårdens nordöstra hörn fanns modellgravar att hämta intryck från.

Denna strävan att styra kyrkogårdens innehåll är typiskt för tiden. Från och med 1910-talet förde arkitekter och formgivare en intensiv debatt kring kyrkogårdarnas utformning. De kritiserade det sena 1800-talets kyrkogårdsmiljöer för att vara röriga. De serietillverkade gravanordningarna ansågs pråliga och skrymmande. Kyrkogårdarna började betraktas som helhetsmiljöer där alla beståndsdelar, även gravvårdarna, skulle samverka till helhetsmiljöer under ledorden harmoni, skönhet och lugn. Kyrkogårdens grus skulle ersättas av tåliga och oändliga gräsytor i kombination med enhetliga häckar i horisontell sammanhållning. Gravvårdar skulle helst placeras mot en fond av mur

52 Folkärna kyrkoarkiv

53 Andreasson 2012, s.82ff.

54 Folkärna kyrkoarkiv

55 Folkärna kyrkoarkiv

56 Folkärna kyrkoarkiv.

*Norr om kyrkan, omkring 1936. Vid denna tid hade många gravar försetts med stenram och/eller omgärningshäck. Gravkullarna var lägre än vid seklets början och ytorna mellan gravarna låg till stora delar i täta gräsmattor.
Foto: Olof Liljeqvist. Källa: Dalarnas museums arkiv*

*Söder om kyrkan, 1958. Sandgravar och stenramar har tagits bort till förmån för sammanhängande gräsytor.
Källa: Dalarnas museums arkiv.*

eller rygghäck och vårdarna skulle helst vara av sten och hålla bredlågt format till en höjd strax nedanför rygghäckarna.⁵⁷ Historiska fotografier bekräftar att gravarna på Gamla kyrkogården i Folkärna färgades av den moderna kyrkogårdskulturen. År 1937 hade de flesta gravkullarna omarbetats till låga sandbäddar inom stenram eller omgärdningshäck och ytorna mellan gravarna var besådda med gräs. År 1958 hade även många sandgravar och stenramar ersatts av homogena gräsytor.

Mellankyrkogårdens västra del

För att kunna gå vidare med utbyggnaden av *Mellankyrkogården* västerut och sammanbinda det nya området med Gamla kyrkogården måste den stora sänkan fyllas igen. Detta arbete kom att pågå i etapper under 1920- och 30-talen. Hundratals hästekipage med jord kördes fram till det nya kyrkogårdsområdet. År 1937 fanns tillräckligt mycket jord för att planera resterande delar av Mellankyrkogården.⁵⁸ Det är ej fastställt när *Mellankyrkogården* stod klar eller om denna del planlades enligt något särskilt uppsatt program. Det är dock tänkbart att den formgavs med intryck av Dahlanders och Larssons förslag samt med tillägg från tiden, exempelvis rygghäckar.

*Karlfeldts gravsättning 1931.
Vid denna tid stod Mellankyrkogårdens västra del ännu tom.
Bildkälla: Privat bildsamling.*

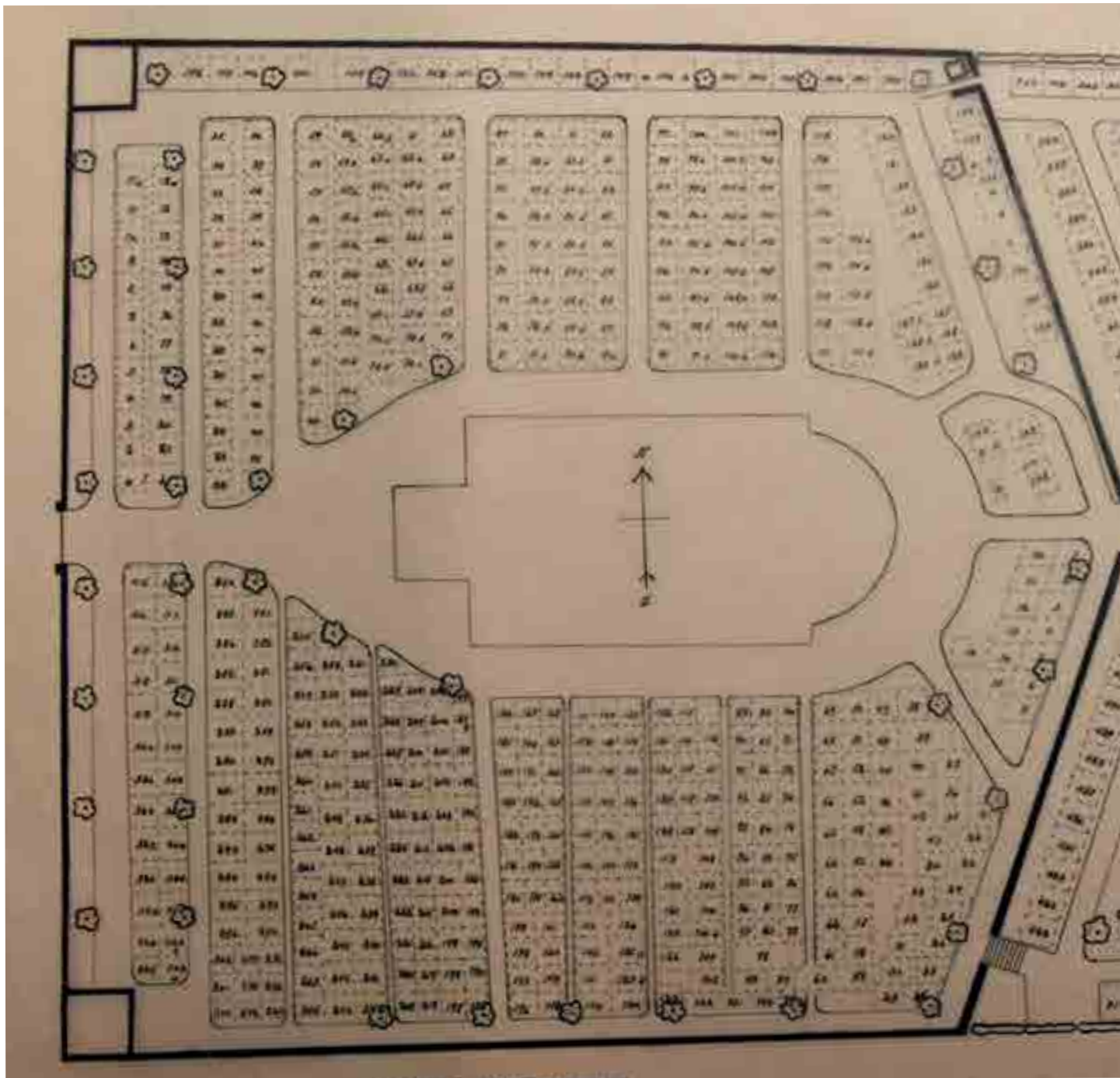
⁵⁷ Andreasson 2012, s. 82f.

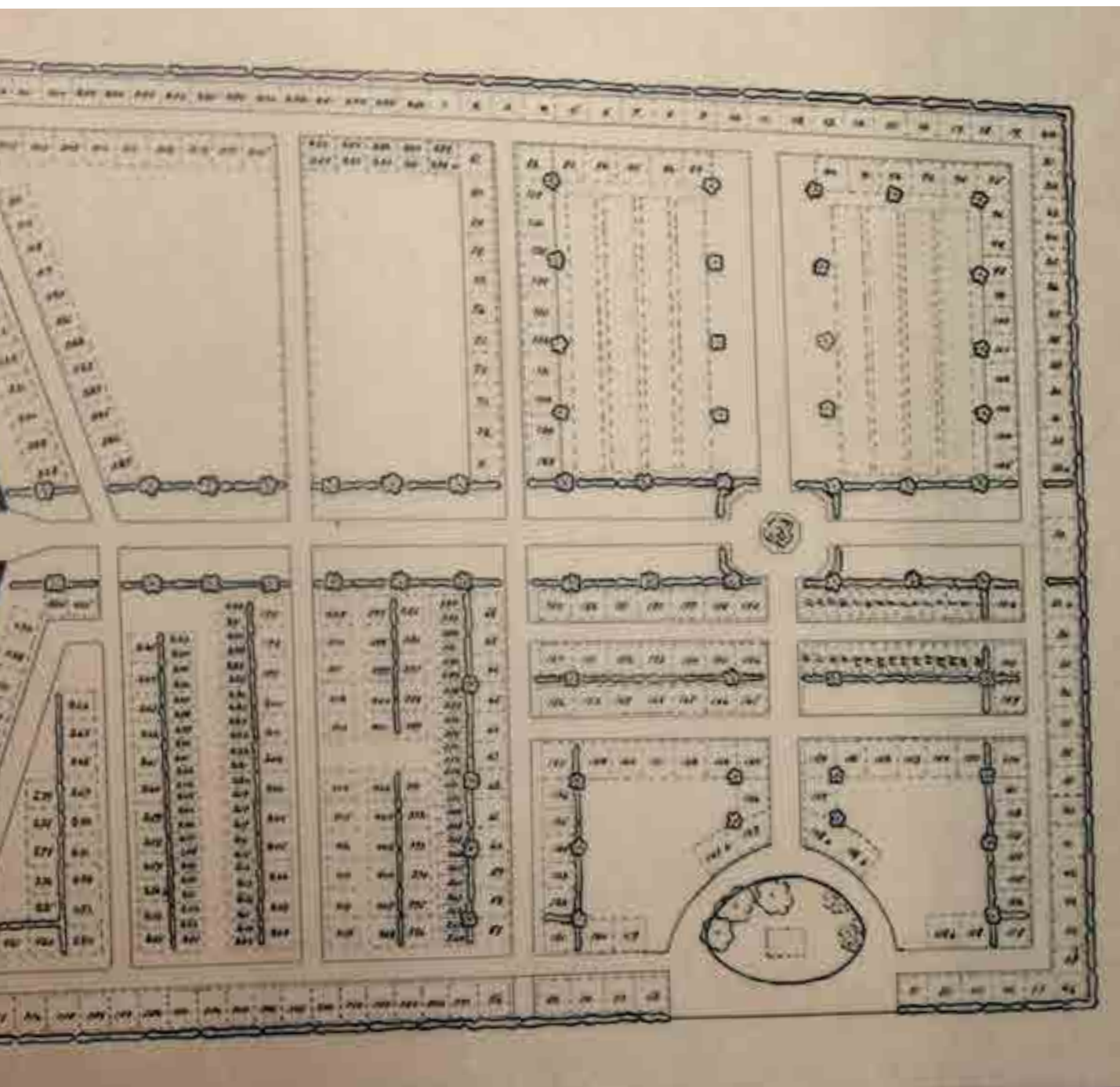
⁵⁸ Hultén 1997.

*Södra sidan 1965. Gravvårds-
beståndet är varierat till ålder,
material och form och markytan
är prydligt täckt av slitstark gräs-
matta. Källa: Dalarnas museums
arkiv.*

Gravkarta från 1947, d.v.s. efter att Mellankyrkogårdens vattensjuka delar i väst iordningställts för gravar. Mellankyrkogårdens nordvästra område visar tomma gravkvarter och kan uppfattas som tomt vid tidpunkten. I sydväst planeras en struktur med dubbla gravrader och tillhörande rygghäckar i nord-sydlig riktning. Trädallén med häck löper genom hela Mellankyrkogården.
Källa: Folkärna kyrkoarkiv.

Likvagnen på 1930-talet. Transporten av kistor skedde med parhästar och vagn. Källa: Privat bildsamling.

Kapellet tas i bruk efter en renovering 1958. Ett nytt kylrum i källaren ersatte en tidigare likkällare. Källa: Åke Hultén, 1997, Privat bildsamling.

Eldbegängelse

Under 1900-talets första hälft började eldbegängelse tillämpas i Sverige. Bakgrunden var främst de hygieniska problemen som platsbristen medfört. Fram till och med 1930-talet fanns bara fem krematorier i landet, men under 1930-talet växte intresset för eldbegängelse och 18 krematorier uppfördes.⁵⁹ Kistor från Folkärna transporterades till krematoriet i Väsansfors, byggt 1936⁶⁰. De första urnorna kom att gravsättas på *Mellankyrkogårdens* södra halva i ett område längs med den stora mittgången, ursprungligen avsett för enkelgravar.⁶¹

Gravkapellet

Arkitekt K.W., Stockholm, tog 1930 fram ett förslag till gravkapell inrett i en befintlig bod på *Gamla kyrkogården*, i kyrkogårdens sydvästra hörn. Huvudentrén i norr skulle enligt förslaget få rutiga dubbeldörrar och ett generöst entréplan av sten eller betong. I markplan planerades ett ceremonirum med katafalk och altare, i källarplanet likbod och förrådsutrymmen.⁶² Delar av förslaget förverkligades 1931 och 1958 stod kylrummet i källaren klart.⁶³

59 Ekström 2007

60 Hultén 1997.

61 Referensgrupp 2021-2023.

62 Folkärna kyrkoarkiv.

Ur planförslag av Arkitekt K.W. Stockholm 1930. Källa: Folkärna kyrkoarkiv.

Mellan kyrkogården kring 1940. Källa: Privat bildsamling.

Karlfeldts gravmonument

År 1931 gravsattes ledamoten av Svenska akademien och den blivande nobelpristagaren Erik Axel Karlfeldt (1864-1931), från Karlbo Folkärna socken på Folkärna kyrkogård. Hans första gravplats var i korset mellan de stora gångarna på mellankyrkogården.⁶⁴ I ett äldre foto kan man se att graven utmärktes med en gräsbevuxen rund kulle och med plantering av en pion. Den 25 september 1933 flyttades Karlfeldts stoft till *Mellankyrkogårdens* södra del. Karlfeldt hade under sina sista år uttryckt önskemål om att få ligga på just denna plats - en kulle med unga björkar. Varför det inte skedde så från början är okänt. Denna något spektakulära handling skedde efter medgivande från maken Gerda. Hon var också med på plats när stoftet i all stillhet flyttades till sin slutgiltiga plats där Svenska Akademien senare lät resa en minnesvård.⁶⁵

64 Åke Hultén 1997.

65 Referensgrupp 2021-2023 och Historiskt fotografi.

Gravmonumentet 1944. Källa: Dalarnas museums arkiv.

Karlfeldts första grav, 1931. Källa: Privat fotosamling.

Nya kyrkogården

Under 1940-talet började projekteringen av den så kallade *Nya kyrkogården*, en utvidgning direkt öster om Mellankyrkogården. Terrängen inom det nya området tillät en regelbunden form och god anslutning till den befintliga kyrkogården. Arkitekt Eric Wilén (1895-1962) på Kyrkogårdstjänst i Örebro framlade ett förslag 1947. Detta omfattande hela markområdet ner till Bäsingen. Wiléns grundidé kom till stora delar att förverkligas. Den äldre kyrkogårdens mittgång från koret i riktning mot Bäsingens strand förlängdes. Likaså en befintlig väg utmed den äldre kyrkogårdens södra sida. I anslutning till denna ordnades en entré med vänd- och parkeringsplats, markerad av ett grindparti med stenkädda murar. Från entrén i söder anlades en nord-sydlig huvudgång. I skärningen mellan dessa huvudgångar föreslogs en lägre brunn med springvatten, aldrig förverkligad.

Ett rätvinkligt nät av vägar och gångar indelade området i rektangulära gravkvarter, gräsbesådda och med interna gångar av asymmetrisk sten. Omfattningshäckar kring varje kvarter skulle förtydliga anläggningens skilda delar och bidra till rumskaraktär. Det skulle vara möjligt att anpassa kvarteren till behovet av enskilda s.k. familjegravar och ensamgravar eller s.k. allmänna gravar. Varje kvarter försågs med ett s.k. ekonomiområde, avskilt genom plantering, med plats för tappställe, sopkorgar och sittbänk. Wilén såg storheten i den natursköna utsikten, vilket förstärktes genom att ge den öst-västliga huvudgången generös bredd och "förskona den från gravar". Planteringen på hela kyrkogårdsområdet skulle vara sparsam för att lämna den vackra landskapsbilden synlig över sjön. Omgärdningshäck av gran ansågs dock nödvändigt som vindskydd, men inte mot Bäsingen i öst. Björk planterades utmed områdets tre öst-västliga huvudvägar, delvis som förlängning av befintliga alléer.⁶⁶

Tanken om den välordnade kyrkogården som växte fram under seklets början var vid denna tid väl etablerad, vilket även märks i Wiléns plan för gravkvarteren. Stenramar, gravkullar, påförande av sand eller skärv, plattbeläggningar, plantering av häckar, buskar eller träd på gravarna ansågs högst olämpligt. För stående gravar tilläts en maxhöjd på 70-80 cm. Inom varje häckomgärdning skulle stenen vara likartad till färg, form, höjd och ytbehandling. Planteringsytor framför gravstenarna skulle vara av bestämda mått och läggas i en rät linje utefter hela gravlinjen. Wilén påpekade behovet av reglering genom kyrkogårdsnämnden.⁶⁷ Detta är ett tydligt exempel på det modernistiska kyrkogårdsidealet med styrning och rationalitet, vilket kom till uttryck i sammanhållna linjer, upprepning och äkta material under efterkrigstiden.

Wilén använde gräsytor flitigt på *Nya kyrkogården*, både inom gravkvarteren och längs med huvudgången. Genom detta skulle kyrkogården rent vi-

⁶⁶ Folkärna kyrkoarkiv

⁶⁷ Folkärna kyrkoarkiv

suellt smälta samman med omgivande åkerlandskap och ge lugn. Välskötta gräsytor var enligt hans mening avgörande för att ge hela kyrkogården ett välvårdat intryck.⁶⁸

Wiléns plan omfattade även ett urngravsområde och planering av strandsluttningen. På ett utkragande område i norr reserverades en yta för urngravar i raka rader och ett kapell. Wilén föreslog utjämnande och grässådd i strandsluttningen, plantering av enstaka spridda buskar och pilar, dock utan att skymma utsikten över sjön. År 1948 var den befintliga kyrkogården i det närmaste fullbelagd, endast 22 gravplatser var lediga⁶⁹ och 1951 kunde den första etappen på *Nya kyrkogården* invigas.⁷⁰

Barngravar

På *Nya kyrkogården* reserverades ett område särskilt för barngravar direkt utanför Mellankyrkogårdens häck i sydöst. Detta var sannolikt kring 1950. Trots att gravrätter för dessa barngravar aldrig upprättats har inga nya gravar upplåtits i området.⁷¹

Grönska och skötsel

Omsorgen om kyrkogårdens ordning och fågrande grönska stod på sin höjd vid mitten 1900-talets mitt. Bevattning av gräsytor och växter måste lösas, både för gravrättsinnehavare och kyrkogårdspersonal. Redan i och med anläggandet av *Mellankyrkogården* ordnades med enstaka pumpar och 1947 tog församlingen in förslag på automatisk bevattningsanläggning för hela den befintliga kyrkogården och den tillkommande *Nya kyrkogården* i öst. All mark som inte upptogs av grusade vägar och planer skulle "läggas i gräsmatta". I en arbetsbeskrivning från 1950 framgår att gräsmattor skulle ägnas särskilt stor omsorg. Efter utslätning av jord och sådd av gräsfrö skulle även vitklöver sås på de generösa gräsyterna och kanterna mot gångarna skulle kantskäras prydligt.⁷² Sven Wallbys beskrivning av kyrkogården 1953 bekräftar att kyrkogården också blev en grönskande och trivsamt plats i tidens anda.⁷³

De ödsliga sandkullarna ha i allt större utsträckning fått vika för gräsmattans mjuka och levande friskhet, de braskande gravmonumenten ha blivit alltmer sällsynta, och en varm lummig grönska ger åt det hela en stilla och andaktsbjudande skönhet.

68 Folkärna kyrkoarkiv

69 Folkärna kyrkoarkiv

70 Kyrkobygge och sockenliv, 1953, s. 49.

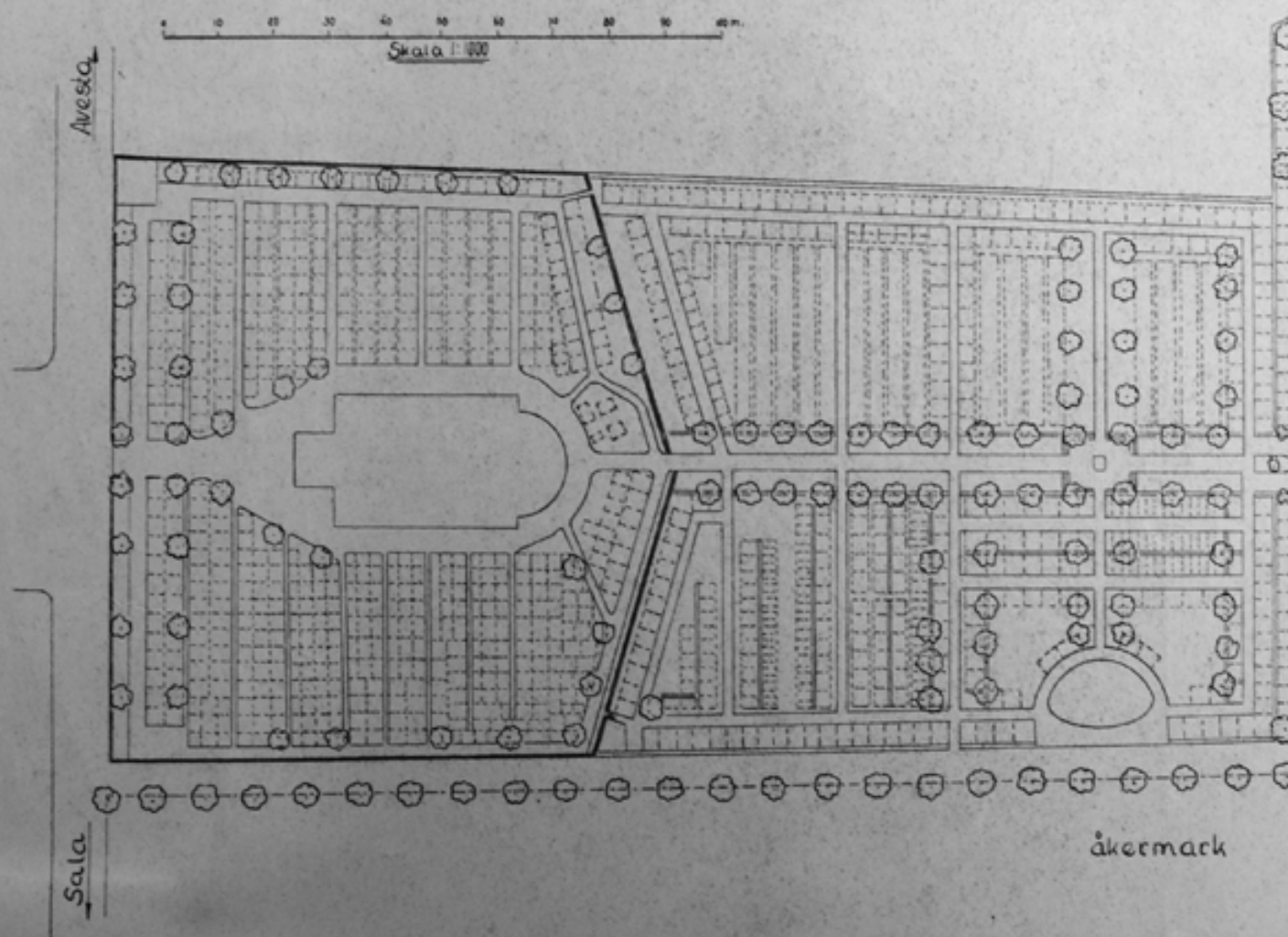
71 Referensgrupp 2021-2023.

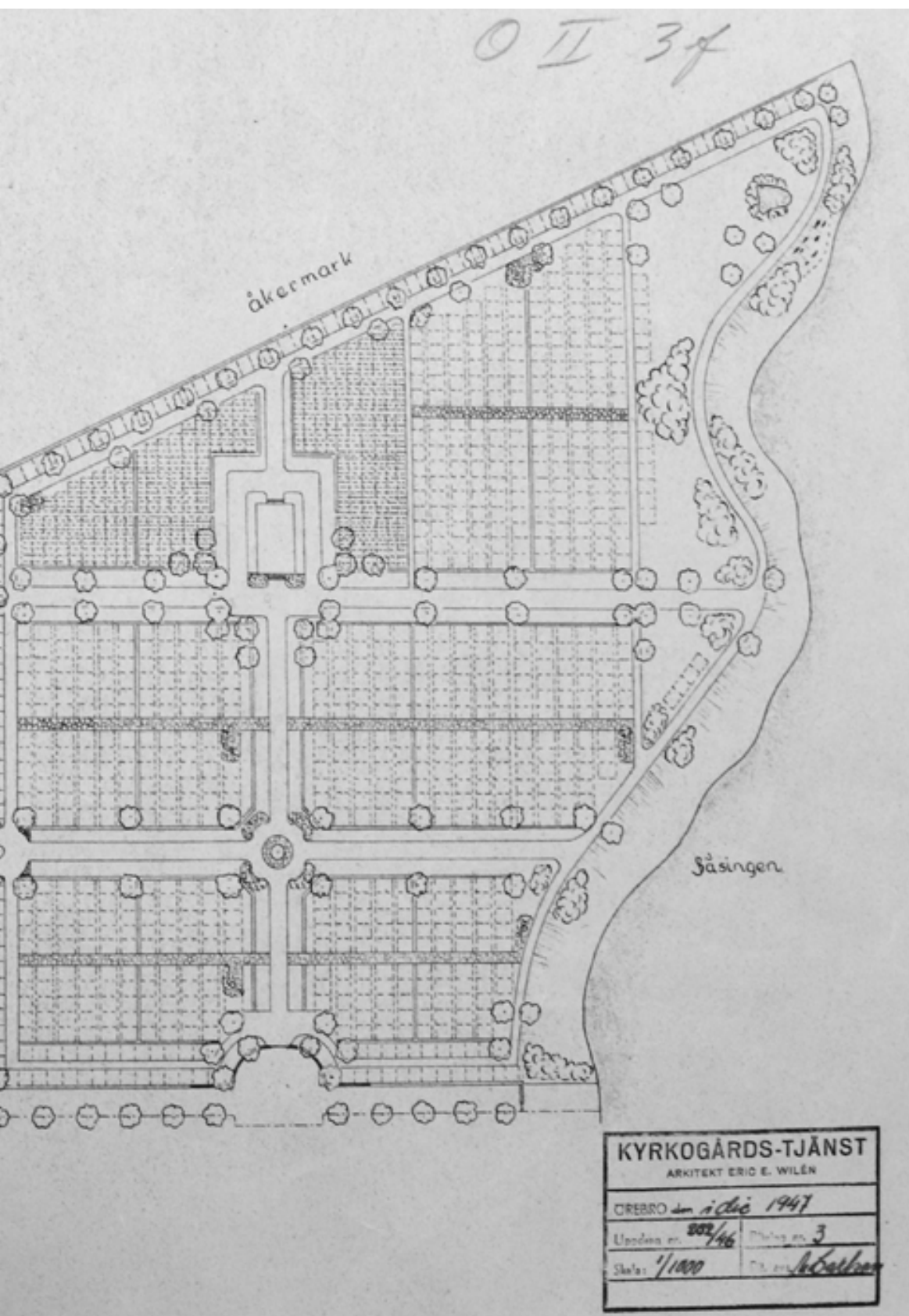
72 Folkärna kyrkoarkiv

73 Kyrkobygge och sockenliv, 1953, s. 49.

ÖVERSIKTSKARTA

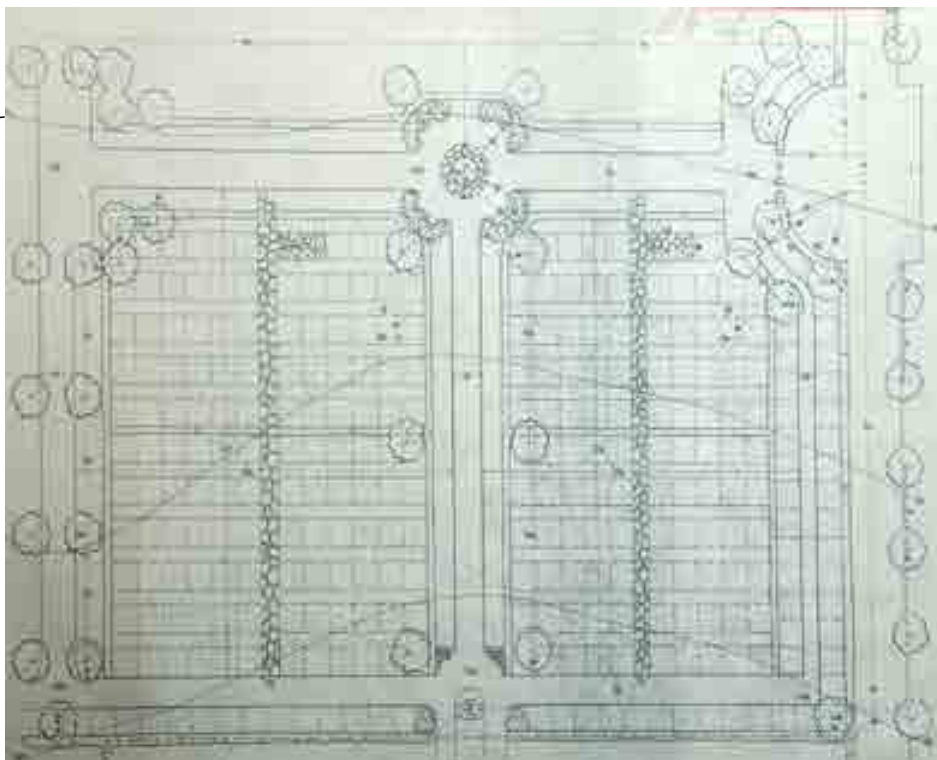
GAMLA KYRKOGRÅDEN MED UTVIDGNINGSOMRÅDET
FOLKÄRNA KOPPARBERGS LÄN

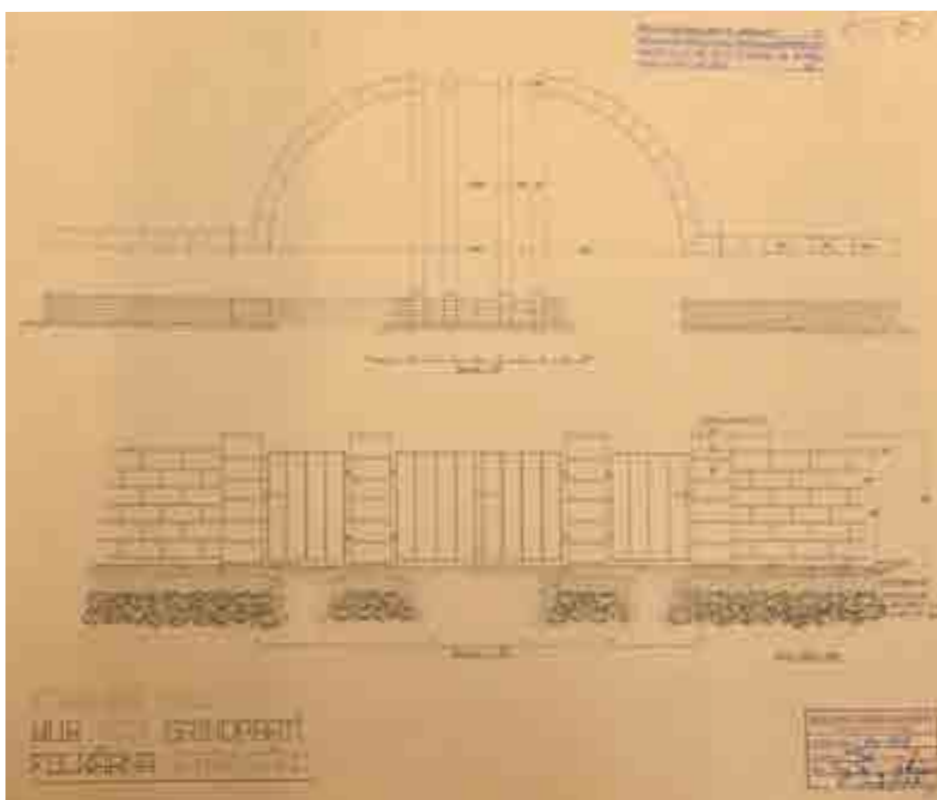

Översiktskarta för Folkärna kyrkogård 1947, med tilltänkt utvidgning i öst - det område som senare kom att kallas Nya kyrkogården och Strandkyrkogården med urnlundar..
Källa: Folkärna kyrkoarkiv.

I skärningen mellan huvudgångarna planerades fyra symmetriska rosenplanteringar med tillhörande bänkar. I sortförslaget ingick Erna Grootendorst med infattning av dvärgliguster. Källa: Fokärna kyrkoarkiv.

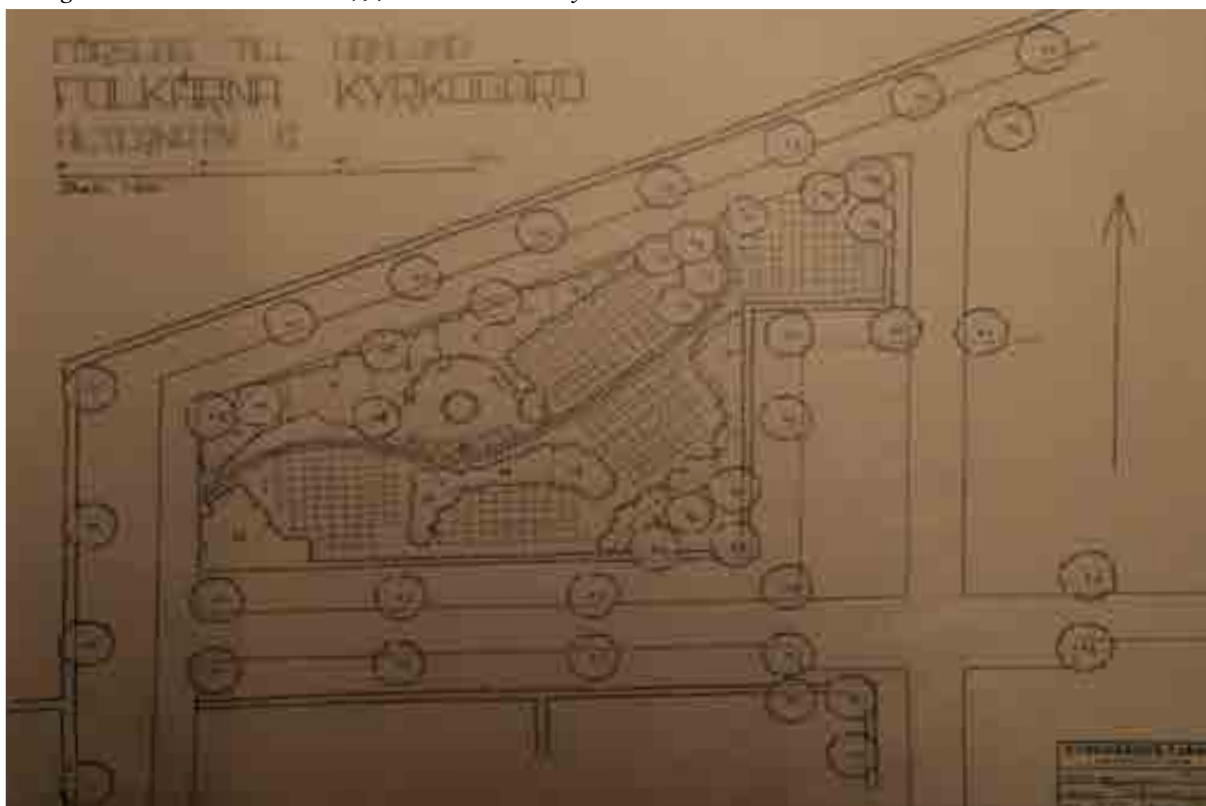
Eric Wiléns förslag till entréparti i söder 1947. Murpelare av natursten i betongbruk och kalkade fogar. Anslutande betongmurar med inmurade sidor av oregelbunden sten, kalkade fogar och avtäckningsplattor av natursten. Grindar av fyrkantsjärn. Källa: Folkärna kyrkoarkiv.

Med det ökade skötsel-
arbetet på kyrkogården
växte behovet att förvara
redskap, exempelvis gräs-
klippare. En ny material-
bod i Mellankyrkogårdens
sydvästra hörn uppfördes
1961. Byggnaden på bild-
en är den första personal-
byggnaden, projekterad av
Asplunds Bygg AB Örebro
1967 och uppförd söder om
kyrkogården 1968. Den
rymde expedition, förråd,
omklädningsrum, toaletter
och matrum. År 1987 upp-
fördes en tillbyggnad för
personal- och kontorsbygg-
nad med verkstad och 1994
ett kallförråd. Källa: Privat
bildsamling. Hultén, 1997
och Folkärna kyrkoarkiv.

Förslag till urnlund av Eric Wilén 1954. Källa: Folkärna kyrkoarkiv.

Första urnlunden

Kyrkogårdstjänst ritade även kyrkogårdens första urnlund 1954, den s.k. *Gamla urnlunden*. Den triangelformade ytan norr om *Nya kyrkogården* planerades organiskt med en gångväg av röd asymmetrisk kalksten i mjuk linjeföring som stomme. Omkring denna spriddes träd och buskar, i klugor och fristående, och gravkvarter för urngravar i enkla rader emellan.⁷⁴ Något krematorium har aldrig funnits i Folkärna, som närmast i Avesta under perioden 1961-1978.⁷⁵

Köpegravssystemet upphör

År 1959 upphörde köpegravssystemet i Folkärna och 1965 införde kyrkorådet en standardskötsel för kist- och urngravar, på 25 eller 50 år, oavsett tidigare avlagd skötselavgift. Begravningskicket blev jämlikt. *Nya kyrkogårdens* enhetliga gravstruktur utan skillnader mellan ytterkanter och inre delar kom att spegla just detta. Den nya avskalade kyrkogårdsarkitekturen förenklade gravskötselarbetet, i synnerhet gräsklippningen. En specifikation av skötseln illustrerar omsorgen om gravar. I avgiften ingick putsning och kanthuggning av gräset, renhållning av rabatter, isådd eller omläggning av gräsmatta samt plantering av lökväxter, kantväxter, vår- och sommarblommor samt granris-täckning. Även rengöring av gravvårdar, förgyllningsreparationer och målning av inskription vid behov ingick.⁷⁶

Strandkyrkogården

År 1966 påbörjades projektering av nästa utvidgning mot öst, den så kallade *Strandkyrkogården* för både kistgravar och urngravar. Vid denna tid hade kremering slagit igenom på allvar och ett stort område avsattes för 806 urngravar.⁷⁷ Trädgårdsassistent Rune Wilson, Kopparbergs Läns Hushållningssällskap, Falun, vidareutvecklade Wiléns plan från 1947. Urngravsområdet i nordöst, *Nya urnlunden*, gavs rund form, utgående från en skifferklädd rund vattenbassäng i centrum. Parallella skiljehäckar bildade cirkelformade rum med dubbla gravrader. Wilson föreslog att vägar skulle beläggas med sten av oregelbunden kalksten eller sandsten likt befintliga, alternativt med skiffer. Trädplanteringar av björk, lika som befintliga. Inom rundeln föreslog Wilson trädringar av pelarasp och rygghäckar av måbär eller häckoxbär. *Strandkyrkogården* anlades till stora delar enligt Wilssons plan och invigdes 1968.⁷⁸

Under 1970-talet gjordes några mindre åtgärder. Den första grävmaskinen anskaffades för gravgrävning 1973.⁷⁹ Ett pumphus, projekterat av Asplunds

74 Folkärna kyrkoarkiv

75 Referensgrupp 2021-2023.

76 Folkärna kyrkoarkiv

77 Folkärna kyrkoarkiv

78 Folkärna kyrkoarkiv

79 Hultén, 1997.

Bygg AB Örebro, uppfördes på ekonomiområdet sydöst om kyrkogården och en automatisk sprinkleranläggning för bevattning av hela kyrkogården installerades 1978.⁸⁰ År 1978 restes ett stort rostfritt kors på *Strandkyrkogården* i öst, mitt i blickfånget från den långa mittgången, utformat enligt silversmeden Kurt Landgrens ritningar 1975. Tillverkningen skedde på AB Avesta Jernverk där femton arbetare deltog. Materialet som knyter an till lokal industri var ett självklart val eftersom korset var tänkt som en samlande symbol på kyrkogården. Korset bekostades med en donation av Signe Holmblad, Pellbo och med bidrag i form av material och arbete genom bergsingenjör Axel Ax:son Johnson, huvuddelägare vid Avesta Jernverks AB.⁸¹

År 1986 invigdes ett stenbord för ceremonier med gravsättning av askor mellan *Gamla urnlunden* och *Nya urnlunden*. Stenbordet formgavs av Sten- och Gravörtjänst, Kungsgården och tillverkat av Nilsson & Söner Granit AB i Västervik.⁸²

80 Folkärna kyrkoarkiv, Referensgrupp 2021-2023 och Hultén, 1997.

81 Folkärna kyrkoarkiv och Församlingens arkiv.

82 Referensgrupp 2021-2023.

Det så kallade stenbordet mellan Gamla urnlunden och Nya urnlunden har kommit att bli utgångspunkt för ceremonier med gravsättning av askor. Källa: Referensgrupp 2021-2023.

1966 års förslag till utvidgning i öster, av Rune Wilson, Kopparbergs Läns Hushållningssällskap, Falun. Växtförteckningen omfattade björk och pelarasp, ölandstok, häggmispel, häckoxbär, rosorna Peace och Schweizer Gruss. Källa: Folkärna kyrkoarkiv.

En plattgång av asymmetrisk sten läggs i öst-västlig riktning ner mot Bäringen. Källa: Privat bildsamling.

Bassängen och de runda rygghäckarna i Nya urnlunden 1968. Källa: Privat bildsamling.

*Invigningen av korset på Strandkyrkogården 1978.
Källa: Församlingens arkiv.*

Planeringsarbete på Folkärna kyrkogård. Vilhelm Svensson (1896-1959) och kyrkvaktmästare Fridolf Blomqvist (1884-1964). Källa: Privat bildsamling.

Strandkyrkogården invigdes med procession, tal och sång i yrväder på Alla Helgons Dag 1968. Källa: Privat bildsamling.

Östvy från Mellankyrkogården 1968. Allé av björkar och thuja längs mittgången förverkligad enligt Dahlanders och Larssons planer under 1920-talet. Till vänster i bild skymtar vita träkors tillhörande allmängravarna på varvet i norr. Källa: Privat bildsamling.

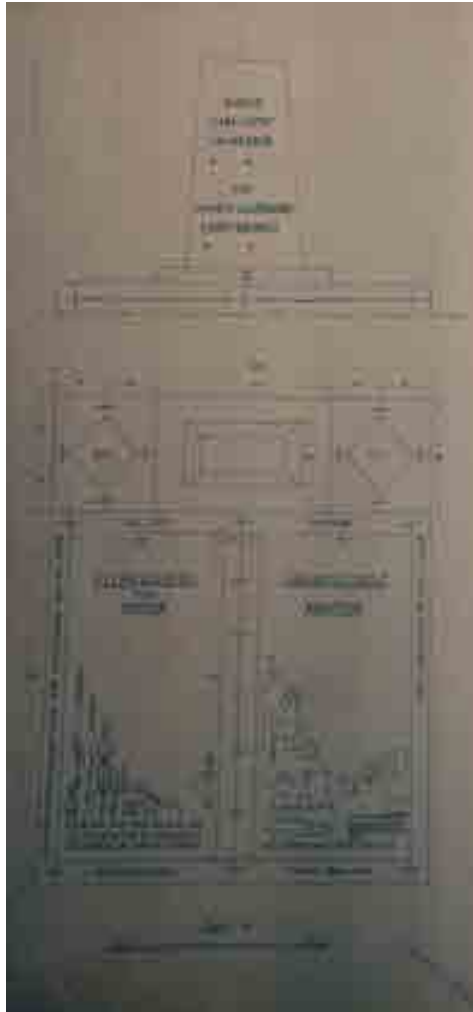

Nedan: Folkärna kyrkogård 1958. Källa: Dalarnas museums arkiv.

Arkitekt Hakon Ahlbergs (1891-1984) förslag till gravvård för hans avlidna hustru och i framtiden även för honom själv 1960.

Hakons och Ellens gravvårdar med dekorer i form av byggnadsverk och växtmotiv skulle spegla deras intressen och gärningar. I ett brev till församlingen skrev Hakon att graven avsåg att i slutgiltigt skick rymma kistor fru och arkitekt Ahlberg samt två urnor (för Ellens dotter fru Lagergren och hennes make). Gjutjärnshällar inom ramar av sten var avsedda att täcka två kistgravar, medan de två urngravarna skulle förses med en stående vård ovanpå täckande hällar av sten. Ahlberg ville använda slipad ljus älvdalsporfyr, kramlor av brons med omsorgsfullt utförd blytätning och bokstäverna på skulle vara ifyllda med mörkröd färg av väderbeständig sort. Allt stenarbete liksom båda gjutjärnshällarna tillverkades i ett sammanhang, men uppsattes allteftersom i enlighet med Ahlbergs önskemål. Källa: Folkärna kyrkoarkiv.

Vägen söder om kyrkogården 1962. Notera att inget staket då fanns på muren. Källa: Privat bildsamling.

Minneslunden

Under 1900-talets andra hälft kom en ny begravningssted med nedsättning av askor i minneslund. Ett anonymt och begravningskick i en kollektiv lund där ingen markering av den avlidnes namn får förekomma. *Minneslunden* på udden intill Folkärna kyrkogård invigdes år 1986. Den var anlagd efter ett förslag av Lennart Lundqvist och Karin Oestereich på Mark- och kyrkogårdskonsulter, Uppsala 1984. Den öppna och ljusa platsen invid Bäsingen skulle erbjuda naturlig avskildhet, rofylldhet och storslagen vy över Bäsingen och kyrkogården i sig. Detta genom plantering av träd och buskar i spridda kluster och rensning av befintlig sly. Vegetationen hade en viktig roll i förslaget.⁸³

Året efter anläggandet av *Minneslunden* ordnades kyrkogårdens belysning genom medel från församlingsmedlemmar.⁸⁴ Under 1990-talets andra halva utökades *Minneslunden* med ett rekreativt stråk i söder enligt ett förslag från 1994, av Landskapskonsult Segerros & Co AB, Falun.⁸⁵

Individualism

Styrningen av kyrkogårdskulturen kom att luckras upp kring millennieskiftet vilket gav ökad frihet vid val av gravvård och individuella uttryck. Detta har gett upphov till ett variationsrikt gravvårdsbestånd längst i öst på *Strandkyrkogården* där gravvårdar av skilda former och material står sida vida sida.

Askgravplatser

År 2003 invigdes *Askgravlunden* i nordöst på Folkärna kyrkogård och utbyggdes 2018-19. Den anlades i två etapper, båda ritade av WSP Samhällsbyggnad i Falun. Askgravplatser är vår egen tids avtryck på kyrkogårdarna. De är ett mellanting av minneslund och urngrav där varje askgrav upplåts med gravrätt på 25 år med möjlighet till förlängning. Askgravplatserna har plats för två askor och varje grav markeras med en namnplatta av brons. De individuella askgravarna kan smyckas med snittblommor eller ljuslyktor av anhängare. I övrigt sköts planteringar och andra gemensamma ytor av kyrkogårdens personal.⁸⁶

Folkärnas askgravplatser finns samlade i ett område med organisk plan där långsmala stråk av blåblommande perenner fått symbolisera vattendrag i socknen. Gravområdena är vidare namngivna efter lokala vattendrag, exempelvis Lillälven och Tempelholmen. Askgravplatsen har blivit uppskattade och är idag det gravskick som ökar mest.⁸⁷

83 Folkärna kyrkoarkiv

84 Hultén 1997.

85 Folkärna kyrkoarkiv.

86 Referensgrupp 2021-2023.

87 Referensgrupp 2021-2023.

Planförslag från 1984 av MK-KONSULTER 1984. En befintlig gångväg riktades om så att urnlunden sammanbands med minneslunden. En stenbelagd gångväg leder i en mjuk sväng vidare till en meditationsplats med plantering för placering av blomvaser. En befintlig jordfast sten utgör en värdefull blickpunkt. Vegetativa ridåer ger avskildhet och öppna passager ger utblickar. Källa: Folkärna kyrkoarkiv.

Förslag till utökad gångväg och sittplatser vid minneslunden. Även singelbädd, för kransar, buketter och lösa blommor, med rabattkanter av råklaven offerdalskiffer med huggna sidor. Källa: Folkärna kyrkoarkiv.

Förutom gravvårdarna utgör planläggning, byggnader och träd en viktig del av kyrkogårdens karaktär.

KARAKTÄR OCH VÄRDE

Folkärna kyrkogård har många olika tidsuttryck, präglad av lång kontinuitet och av hög ambitionsnivå, både avseende arkitektur och skötsel. Detta har utmynnat i trivsamma kyrkogårdsområden som tillvaratar kyrkobyggnadens och Bäsingens landskap i god helhetsverkan.

Särskilt utmärkande för Folkärna kyrkogård är den anmärkningsvärt stora mängden familjegravar söder om kyrkan på *Gamla kyrkogården*, välbevarade allmänna varv med vita träkors av varierande utföranden och Karlfeldts minnessten med omgivande familjegravstuktur på *Mellankyrkogården*, det enhetliga gravvårdsbeståndet med dominans av röd granit i *Nya kyrkogårdens* nordvästra kvarter, stälkorset på *Strandkyrkogården* och *Nya urnlundens* runda planläggning.

Folkärnas historia hör samman med kyrkogårdens beståndsdelar. Enskilda gravvårdar bär berättelser om människors framgångar och livsöden. De många familjegravarna är ett uttryck för älvlandskapets rika jordar och bygdens välstånd med stora hemman. Förekomsten av gjutjärn och vissa titlar kan kopplas till bruken medan den stora förekomsten av titlar inom tågväsendet bär minnet av stationssamhället Krylbo. Korset i rostfritt stål befäster AB Avesta Jernverks betydelse som lokal industri och betydande arbetsgivare.

Värdefulla element på kyrkogården

- Kyrkogårdens läge vid kyrkobyggnaden i sockencentrat.
- Kyrkogårdens symmetriska utbredning kring kyrkobyggnaden.
- Den symmetriska planläggningen österut från koret.
- Den öst-västliga huvudgången.
- Korset i huvudgången slut i öst.
- De två planerna med prydnadsplanteringar i huvudgången.
- Stödmur av natursten.
- Gjutjärnsstaket med grindstolpar i väst.
- Omgärdningshäck av gran.
- Stenklätt entréparti med grindar mot söder.
- Trädkrans och alléer av lövbärande träd m.m.
- Gångsystemet med grusade och stensatta gångar.
- Karlfeldts gravmonument och inpassning i kyrkogårdens helhet.
- Gamla urnlundens organisk planläggning.
- Nya urnlundens cirkelformad planläggning.
- Stenbordet.
- Minneslund med promenadstråk och markfast sten.
- De två bodarna på Gamla kyrkogården.

GAMLA KYRKOGÅRDEN

Anläggande och utveckling

Området söder och öster om kyrkan tillhör den allra äldsta kyrkogården. *Gamla kyrkogården* utbreder sig symmetriskt norr och söder om kyrkobyggnaden. Detta sedan en förnyelse 1855 med familjegravar i söder liksom i öst och allmängravar i norr. Söder om kyrkobyggnaden finns ett mindre antal gravvårdar bevarade sedan 1700-talet, en ansevärd mängd gravvårdar sedan 1800-talets andra hälft och även 1900-talet.

Från och med sekelskiftet 1900 kom norra sidan att omläggas för familjegravar. Således domineras norra sidan av gravvårdar från 1900-talet, i huvudsak från seklets första hälft.

Gravtyper

På *Gamla kyrkogården* finns bara familjegravar för kistgravar, vissa med kompletterande urngravar.

Gravkvarter och vegetation

Gravkvarter inom symmetrisk planläggning, företrädesvis av rektangulär form, men i öster kilformade och runda. Gravarna ligger i huvudsak i nord-sydliga dubbelrader. Bortsett från enstaka buskar på gravar finns inga häckar eller träd i anslutning till gravarna.

Gravvårdar

Gravvårdsbeståndet är varierat. I synnerhet söder om kyrkan där gjutjärnskors, trängs med diabasobelisker och bredlåga vårdar av sten. En ansevärd mängd av dessa är resliga och stora. Enstaka gravar med stensatta kanter, sandbäddar och gjutjärnsomgärdningar finns både i söder och i norr. Norr om kyrkan är gravvårdarna främst av sten, många av bredlågt format. Högsåla gravvårdar finns även här, men de är färre och av mindre format. Enstaka vårdar i norr är av trä eller gjutjärn.

Karaktär

Trädplanteringarna och gravvårdsbeståndets dramatiska silhuett söder om kyrkan är karaktäristisk för 1800-talets andra hälft då kyrkogårdar skulle anläggas som parker och vårdar på familjegravar användes som stausmarkörer. Inblandningen av yngre bredlåga gravvårdar är ett uttryck för att gravplatser söder om kyrkobyggnaden varit attraktiva även under 1900-talet, d.v.s. för områdets tidlösa popularitet. Gravvårdsbeståndet på norra sidan med mer lågmäلت utformade gravvårdar speglar 1900-talets ideal.

Värdefulla element

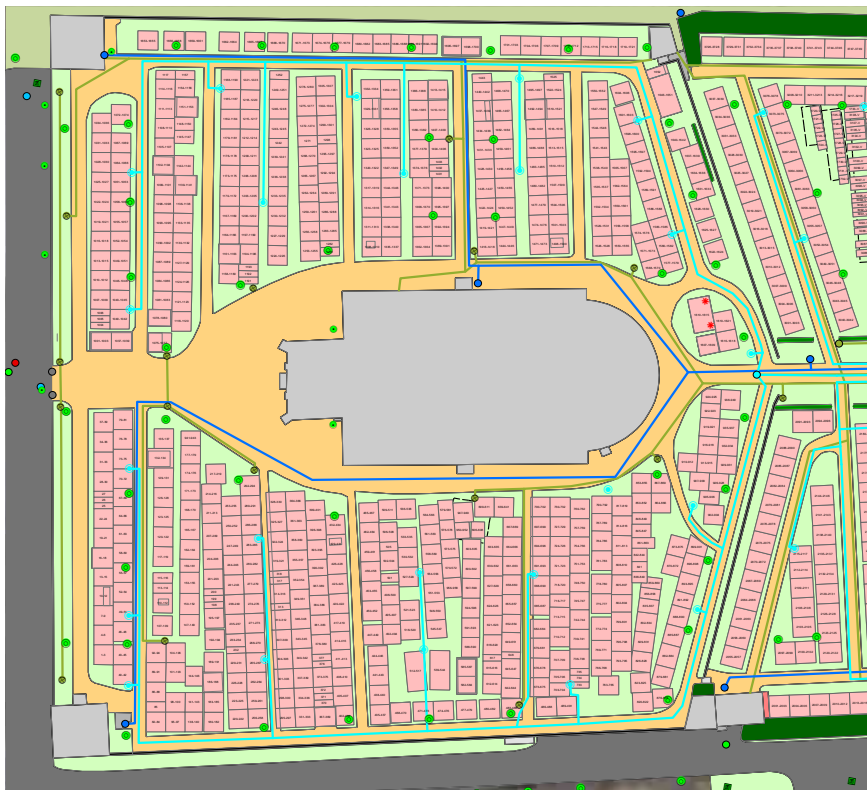
- Den symmetriska planläggningen.
- Avsaknaden av rygghäckar.
- Täta strukturer av familjegravar, särskilt påkostade i söder och enkla i norr.
- Dominansen av sten och gjutjärn i gravvårdar.

Gravvårdar som speglar lokal historia

- Den stora mängden påkostade familjegravar speglar en rik bygd med stora hemman.
- Stora och rikt dekorerade gravvårdar av gjutjärn manifesterar traktens järnbruksnäring.
-

Gravvårdar som utgör del av värdefull områdeskaraktär

- Samtliga gravvårdar söder om kyrkobyggnaden speglar områdets kontinuitet och tidernas varierande ideal.
- Gravvårdar till och med 1920 norr om kyrkan speglar det tidiga 1900-talets gravvårdsideal och ett rationellt präglat gravskick med ökande gravsättningar även på kyrkans norra sida.

Stora lindar och de många högresta familjegravastenarna ger gamla kyrkogården sekelskifteskaraktär.

Ett mindre antal gravar på Gamla kyrkogården har omgärdningar, här i smide och stenram med grusbädd.

Vy från kyrkogårdens entré mot gravkapellet i sydväst. Gångarna är grusbelagda.

Vy från kyrkogårdens entré mot nordväst.

Gamla kyrkogårdens södra del, vy mot öst.

Vy mot söder. Gravvården i förgrunden är en av kyrkogårdens större stenvårdar.

Norr om kyrkan, vy mot nordväst. Här finns liksom i söder familjegravar, men generellt sett av mindre format.

Vy mot sydväst, från Gamla kyrkogårdens norra utkant.

Norr om kyrkan. Gravvårdarna i de östligaste gravfälten är mindre än i de västligaste.

Norr om kyrkan: nära kyrkogårdsentrén i väst finns praktfulla gravvårdar.

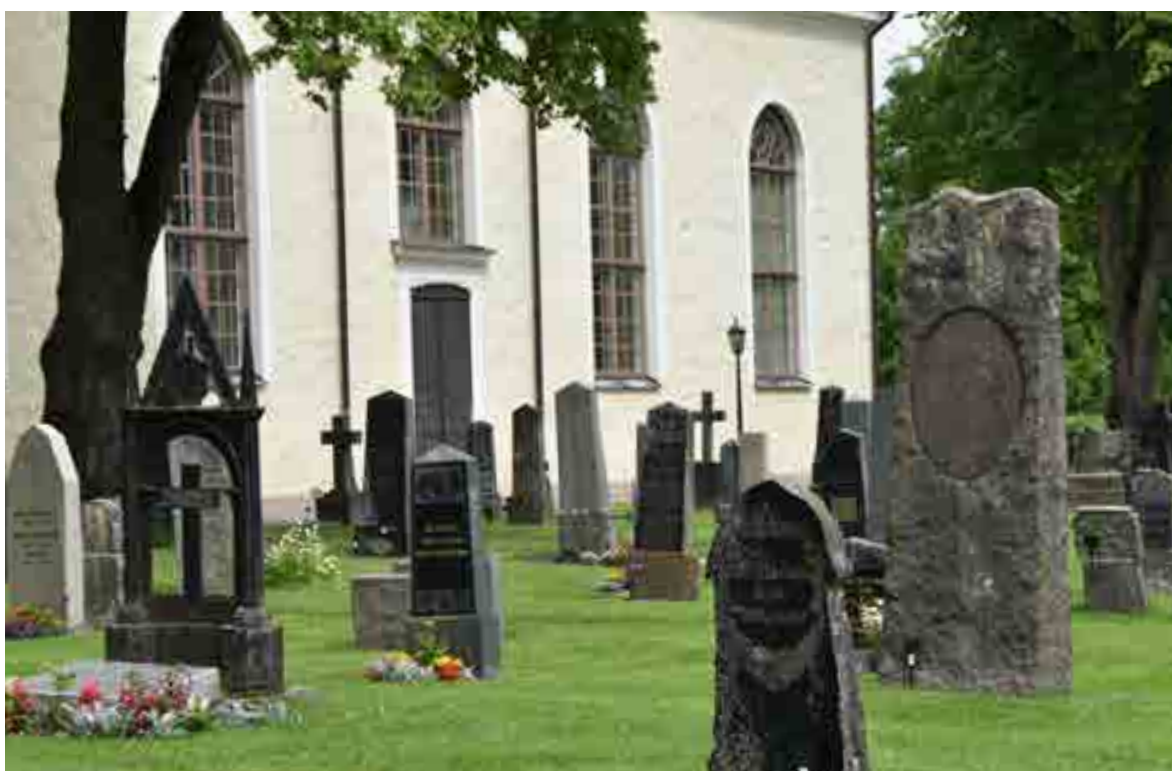
Söder om kyrkan. Merparten av gravvårdarna är av sten. Vårdar av järn och gravar med grusbädd förekommer även.

Söder om kyrkan.

Söder om kyrkan.

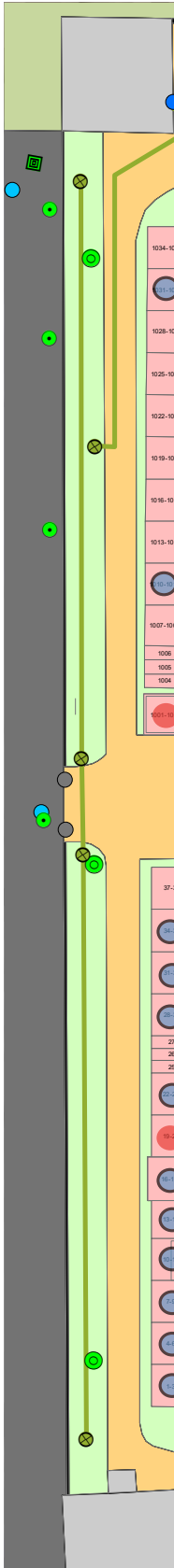
Söder om kyrkan.

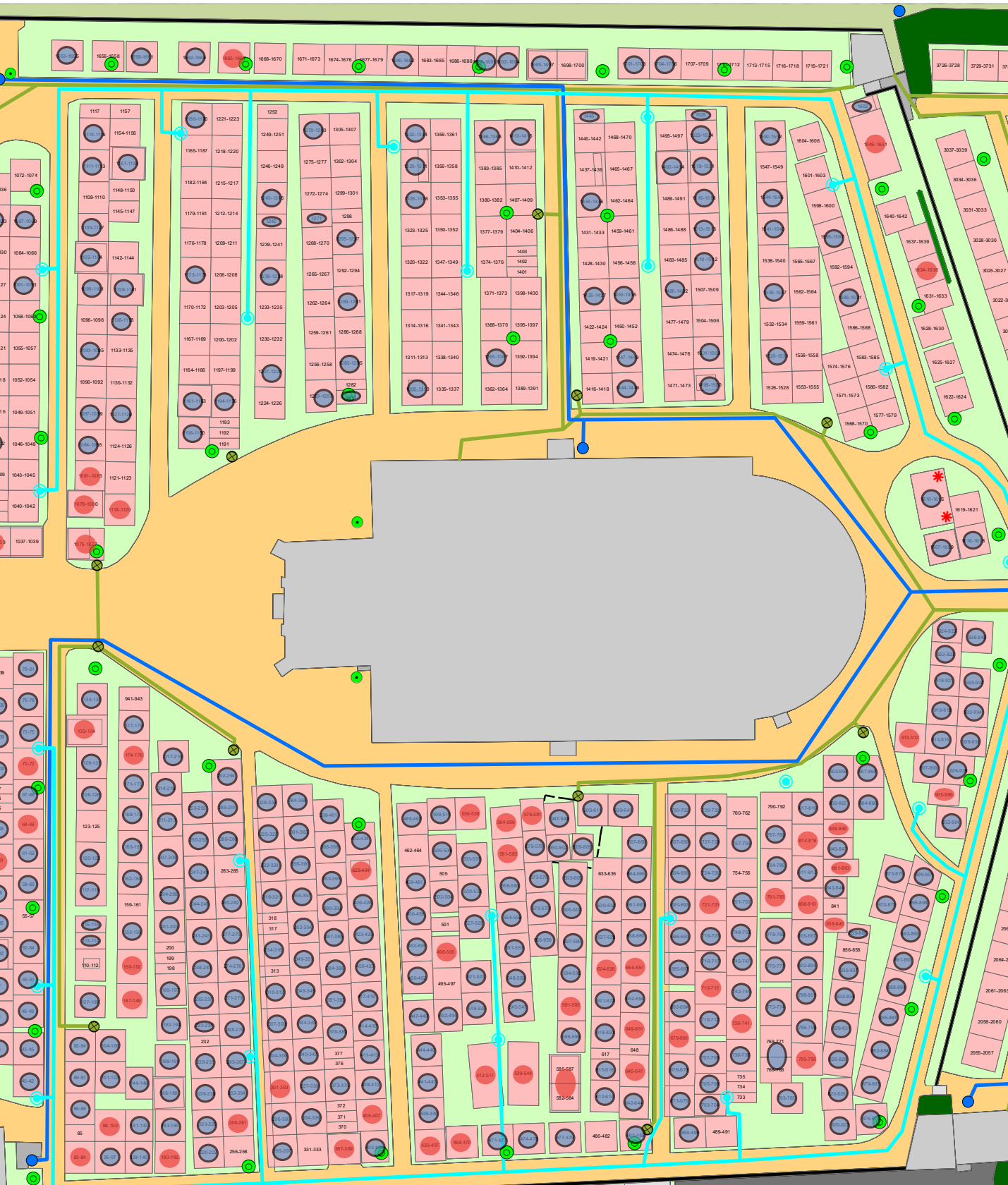
Norr om kyrkan.

Det östligaste kvarteret norr om kyrkan med enklare gravvårdar av mindre format.

Kulturbistoriskt värdefulla gravvårdar på Gamla kyrkogården. Röd markering avser gravvårdar med mycket högt värde. Blått avser högt värde.

MELLANKYRKOGÅRDEN

Anläggande och utveckling

Mellankyrkogården tillhör den första utvidgningen av kyrkogården österut. Området kan delas in i fyra olika delar: den nordöstra, nordvästra, sydöstra och sydvästra. Dessa utbreder sig kring kyrkogårdens breda mittgång i korets förlängning. Gravfälten i öst belades först, från och med 1918. Först 1924-1926 planlades *Mellankyrkogården* av Dahlander och Larsson med allmängravar norr om mittgången och familjegravar söder om den samma, orienterade kring Karlfeldts gravkulle. Ett mindre område inom sydöstra delen reserverat specifikt för urngravar från och med 1930-talet. Västra delen kom att beläggas från och med 1937.

Idag finns en stor andel allmängravar från 1930-1950-tal bevarade i nordväst medan det ursprungliga allmängravsområdet i nordöst omlagts för enskilda/familjegravar från och med 1900-talets mitt. I sydväst finns enskilda gravar/familjegravar från 1900-talets mitt. Sydöstra delen är till stor del bevarad med familjegravar kring Karlfeldts gravmoument och ett mindre urngravsområde, från och med 1920-tal.

Gravtyper

På *Mellankyrkogården* finns kistgravar med kompletterande urngravar och ett litet område reserverat enbart för urngravar.

Gravkvarter och vegetation

Gravkvarteren är i huvudsak rektangulära och ingår i en rätvinklig planstruktur. Höga lövbärande häckar längs mittgången bildar tillsammans med omgärningshäcken av gran slutna rum söder och norr om mittgången. Inom kvarteren, både i norr och söder finns symmetriskt planterade träd av lönn och björk, på gravkullen ett par björkar med hängande grenstruktur och spridda ro-dohdendronbuskar. I sydväst har alla dubbla gravrader rygghäckar medan den sydöstra delen inte har några rygghäckar alls.

Gravvårdar

Mellankyrkogårdens fyra olika delområden har olika karaktärer, men inom respektive delområde är gravvårdsbestånden relativt enhetliga. I nordväst dominerar vitmålade träkors av olika storlekar och mindre till normalstora gravvårdar av sten, stående eller liggande. Ett mindre antal järnkors finns. I nordöst är merparten av gravvårdarna av bredlåga stenar. En mindre andel är högsjala vårdar av sten och enstaka av järn. Längs norra *Mellankyrkogårdens* yttre gång finns mer påkostade gravvårdar, somliga med stenram.

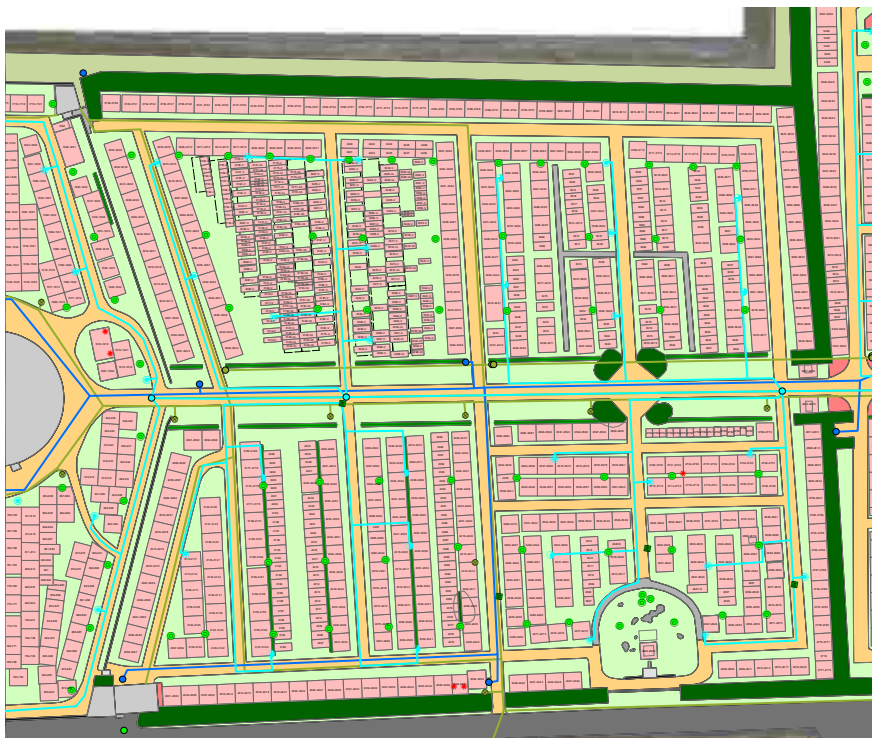
Sydvästra delen domineras av bredlåga gravvårdar av sten, merparten rektangulära. Sydöstra delen har en större andel påkostade gravvårdar jämfört med *Mellankyrkogården* i övrigt. En blandning av högsmala och bredlåga vårdar av sten dominerar, många av dessa med bågformig överkant och andra med stenram. Enstaka vårdar av avvikande form och material förekommer. Gravarna i det lilla urngravsområdet har små stenramar.

Karaktär

De rika trädplanteringarna och höga häckarna som ger rums känsla är typiska för 1920-talets kyrkogårdsarkitektur. I nordväst är köpegravssystemets indelning med enkla vårdar tillhörande allmängravar inne i kvarteren utan rygghäckar och påkostade vårdar tillhörande familjegravar i ytterkanter i enlighet med planerna från 1924-1926 ännu idag tydlig. I nordvästra delen är denna struktur ej längre läsbar eftersom området kompletterats med enskilda gravar när allmängravar plockats bort under 1900-talets andra hälft, vilket ger en splittrad karaktär.

Sydvästra delen med relativt enhetligt gravvårdsbestånd utav bredlåga gravvårdar framför rygghäckar har modernistisk karaktär och bygger vidare på området ursprungliga plan. Sydöstra delens planläggning och gravvårdsbestånd med enbart familjegravar av sten utan rygghäckar, orienterade

Mellankyrkogården.

kring Karlsfeldts gravkulle, är relativt välbevarad sedan decennierna före 1950 och följer områdets ursprungliga planidé sedan 1920-talet. Det finns särskilt många gravvårdar med sidostenar, vilket blev på mode kring 1920-talet. Det lilla urngravsområdet följer områdets planstruktur, men särskiljer sig med små stenramar. Urngravområdet är ett tidigt exempel på gravskick för askor och utförandet är ovanligt idag.

Värdefulla element

- Den symmetriska planläggningen.
- Den symmetriska planteringen av lövträd inom gravfälten, både i norr och söder.
- Rumsbildande höga omgärdningshäckar.
- Avsaknaden av rygghäckar inom gravkvarter.
- Täta strukturer av enklare allmängravar med anmärkningsvärt stor andel vårdar av trä.
- Det lilla urngravsområdet med små stenramar.
- Karlsfeldts gravkulle med slaggsten, björkar m.m.

Gravvårdar som speglar lokal historia

- Stort familjegravsområde i sydöst speglar den rika bygden med stora gårdar och stark familjegravstradition.
- Titlar inom tågväsendet hör samman med stationssamhället Krylbo och i viss mån även Fors station.
- Den stora andelen allmängravar i nordväst är ett resultat av 1930-talets lågkonjunktur och ökat bruk av allmängravar.
- Koncentrat av gravvårdar över bildade människor kring Karlsfeldts minnessten speglar den mindre krets av människor med hög utbildning.

Gravvårdar som utgör del av värdefull områdeskaraktär

- Vita träkors av varierande utföranden representerar ett för hundra år sedan mycket vanligt gravskick, men är sällsynt idag.
- Samtliga gravvårdar i nordvästra delen speglar köpegravssystemet där allmängravar med enklare gravvårdar finns inom gravfälten och påkostade familjegravar i längs ytterkanterna.
- Samtliga gravvårdar i sydvästra delen har miljöskapande värde kring Karlsfeldts gravkulle och tillhör den ursprungliga planidén från 1920-talet.
- Samtliga gravvårdar tillhörande urngravar med små stenramar speglar tidigt bruk av urngravar.

I kvarteren närmast kring Kalfeldts minnessten på Mellankyrkogårdens södra halva finns bara familjegravar.

På Mellankyrkogårdens norra halva finns en ovanligt stor mängd vita träkors av varierande storlekar och utföranden.

Karlfeldts minnessten står vänd mot söder på en liten kulle, omgiven av markfast sten och björkar.

Familjegravar kring Karlfeldts minnessten.

Stensatt gång med röd kalksten.

Slaggsten och trappa av krysshamrad granit.

För 1920-talet tidstypiska gravvårdar med sidostenar är vanliga i Mellankyrkogårdens ytterkant, i sydöst.

Mellankyrkogårdens sydvästra del planerades och belades sist, med bredlåga gravvårdar framför lövbärande rygghäckar.

Urngravar med små stenvårdar och stenramar på södra Mellankyrkogården.

Norra Mellankyrkogården har stenlagda gångar inom kvarteren.

Mellankyrkogårdens nordöstligaste kvarter, omlagda med familjegravar och enskilda gravar.

Vy mot väst på Mellankyrkogårdens norra halva. Familjegravar i ytterkanter och allmängravar inom kvarteren.

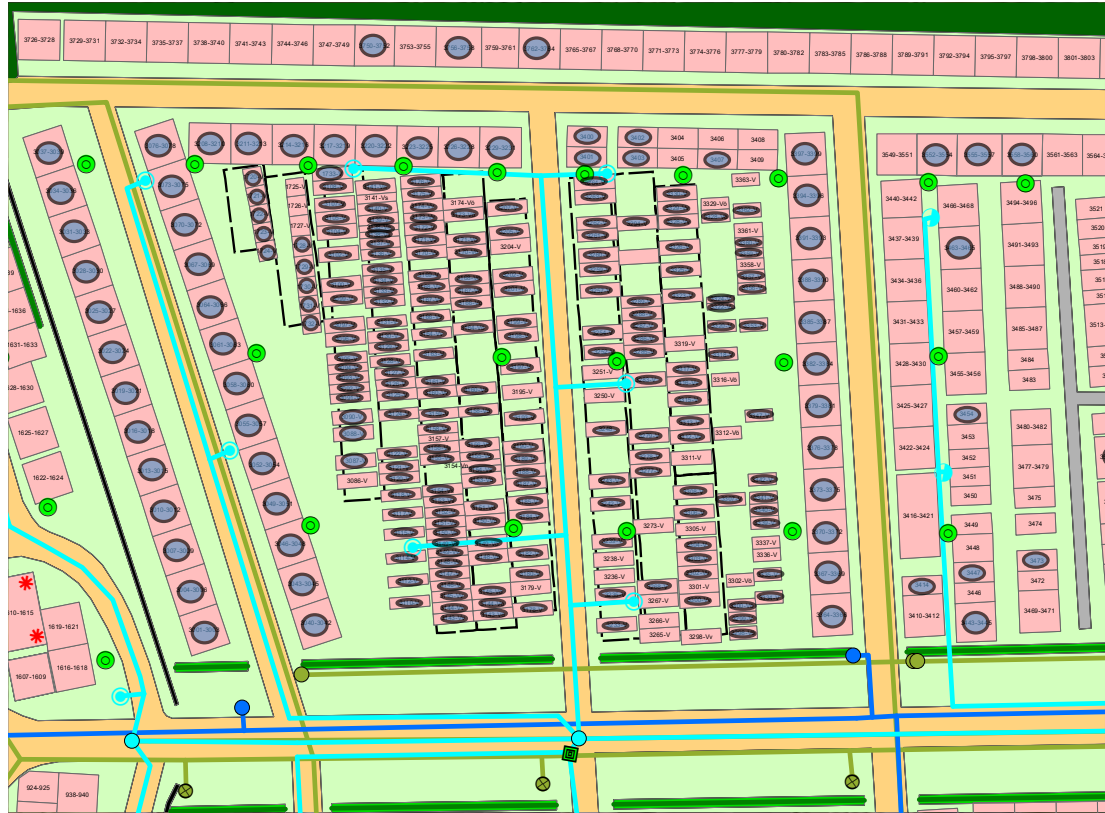
Vita träkors med metallplaketter, vanligtvis ovala.

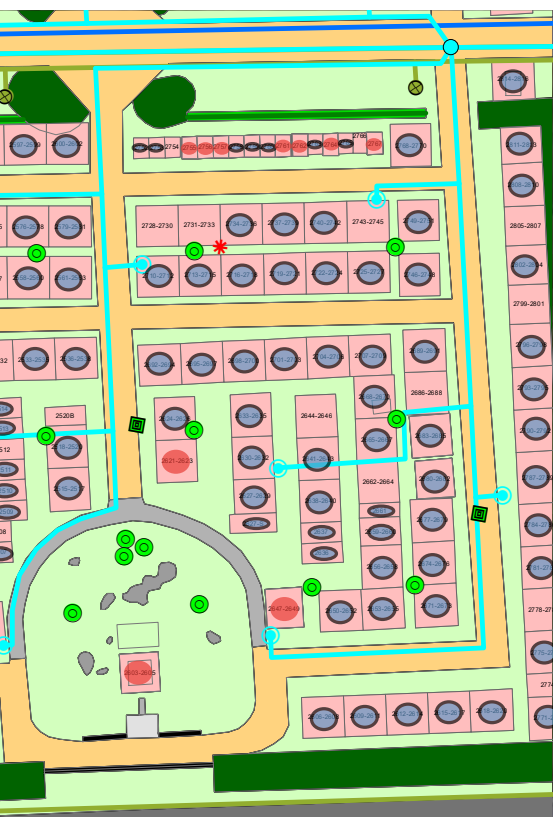

Allmängravar på Mellankyrkogårdens nordvästra del.

Familjegravar längs med gångvägen i nordväst på Mellankyrkogården.

Kulturbistoriskt värdefulla gravvårdar på Mellankyrkogården
Röd markering avser gravvårdar med mycket högt värde. Blått avser högt värde.

NYA KYRKOGRÅRDEN OCH STRAND-KYRKOGRÅRDEN

Anläggande och utveckling

Nya kyrkogården och stora delar av *Strandkyrkogården* har anlagts efter en gemensam plan. Dessa delar bildar fyra regelbundna kvarter i anslutning till mittgången och beskrivs därför tillsammans som nordvästra, nordöstra, sydvästra och sydöstra kvarteren. Kvarteren hör till den andra utvidgningen av kyrkogården österut, planerad av Wilén 1947. Första etappen med nordvästra och sydvästra kvarteren stod klart 1951 och andra etappen med nordöstra och sydöstra kvarteren 1968 enligt en plan som vidareutvecklats av Wilsson. I öst, utanför områdets symmetriska uppbyggnad, har även två mindre gravfält anlagts i senare tid.

Det är troligt att dagens gravvårdsbestånd i nordvästra och sydvästra kvarteren är en blandning av gravvårdar tillhörande både tiden före och efter avskaffandet av köpegravssystemet i Folkärna 1959. Skillnaderna mellan köpegravar och allmänna avgiftsbelagda gravar är hur som helst *inte* visuellt läsbara idag.

Gravtyper

I området finns ursprungliga kistgravar och gravar som konverterats till urngravar. Vissa gravrader och -fält har från första upplåtandet avsett urngravar. Båda gravtyperna finns inom samma planstruktur och gestaltning.

Gravkvarter och vegetation

Ett rätvinkligt nät av gångar indelar kvarteren i rektangulära underkvarter med nord-sydliga gravrader som inramas av lövbärande omfattningshäckar. Inom nordvästra och sydvästra kvarteren finns idag inga rygghäckar, men nord-sydliga skiljehäckar som delar kvarteren i två.

Väster om denna häck står gravarna i enkla rader, öster om den samma är gravraderna dubbla.

Inom nordöstra och sydöstra kvarteren bildar lövbärande rygghäckar fond åt gravvårdarna.

De mindre, asymmetriska, gravkvarteren i öst har nord-sydliga enkelrader utan rygghäckar.

Gravvårdar

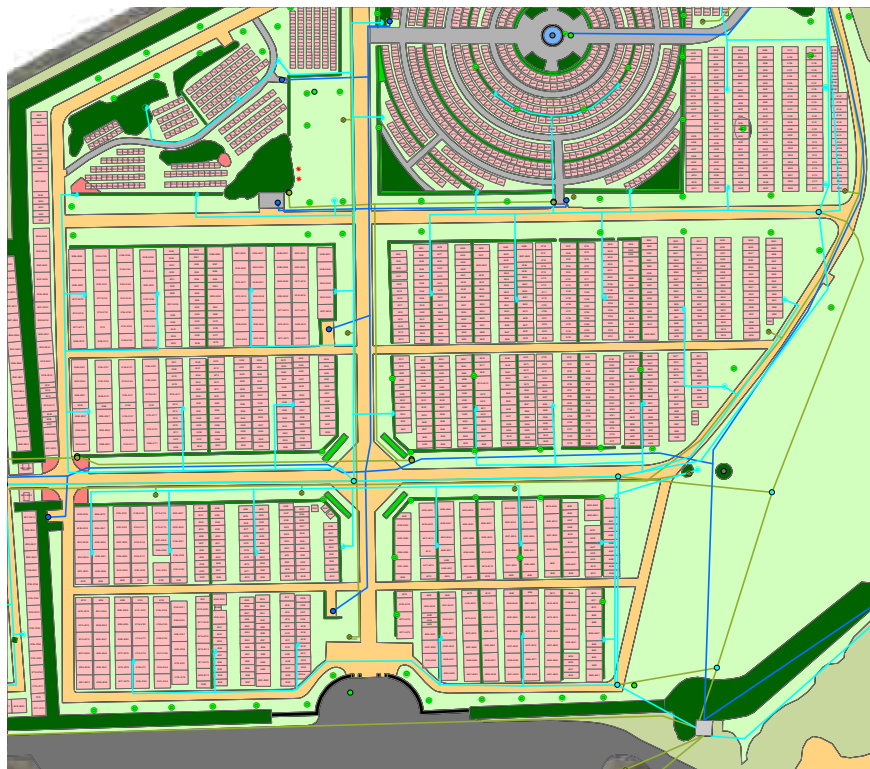
Gravvårdsbeståndet inom de fyra kvarteren är relativt enhetligt med i huvudsak bredlåga gravvårdar av sten. I det nordvästra kvarteret är beståndet mycket enhetligt med bredlåga gravvårdar av släthuggen röd granit från 1950-talet. I övriga tre kvarter är gravvårdarna från 1950-tal och framåt. De är av mer varierande slag. Merparten är bredlåga, men stensorterna varierar

främst mellan röd och grå granit och diabas. I de nordöstra och sydöstra kvarteren är förekomsten av polerad sten större. Enstaka gravvårdar av trä och metall finns i kvarteren, liksom korsformiga stenvårdar. I de angräsande östra gravkvarteren är gravvårdarna från 1990-tal och framåt. Material, färger och former varierande, ofta assymeriska.

Karaktär

De fyra kvarteren kring kyrkogårdens mittgång har stark modernistisk prägel, till stora delar bevarad enligt Wiléns plan 1947. Den rätvinkligna strukturen, rumsbildande omfattningshäckar, gravvårdarnas och häckarnas sammanhållna höjdlinje och materialet sten införlivade idén om rationalitet och ordning. Rygghäckarna i de östra kvarteren är tidstypiska för den senare modernismen och hör samman med Wilsons vidareutveckling av området 1968.

De angräsande asymmetriska kvarteren i öst har samma grundstruktur som de fyra kvarteren, men med snedskurna sidor och utan omfattningshäckar. Stor variation i gravvårdsbeståndet är ett uttryck för individualism, och en avvikelse från området i övrigt.

De fyra kvarteren kring kyrkogårdens mittgång och de två gravfälten i öst.

Värdefulla element

- Den rätvinkliga och symmetriska planläggningen.
- Kvarterens omfattningshäckar.
- Nordvästra och sydvästra kvarterens skiljehäckar.
- Nordvästra och sydvästra kvarterens enkla gravrader.
- Nordöstra och sydöstra kvarterens dubbla gravrader med rygghäckar.
- Dominansen av bredlåga gravvårdar av sten.
- Den sammanhållan höjdlinjen i häckar och gravvårdsbestånd.
- De interna öst-väsliga gångarna som även inom området framhäver den storslagna vyn över Bäringen.

Gravvårdar som speglar lokal historia

- Titlar inom tågväsendet hör samman med stationssamhället Krylbo.

Gravvårdar som utgör del av värdefull områdeskaraktär

- Samtliga gravvårdar i nordvästra kvarteret återspeglar det modernistiska kyrkogårdsidealet och Wiléns idé om Nya kyrkogården.
- Samtliga gravvårdar i nordöstra kvarteret speglar Wilssons vidareutveckling om området i modernistisk anda.

Nordvästra kvarteret, vy från mittgången i Mellankyrkogården.

I nordvästra kvarteret är gravvårdarna bredlåga och röd granit är det dominerande materialet.

Vy från det nordvästra kvarteret. Här finns inga rygghäckar.

Vy från det nordöstra kvarteret. Här finns lövbärande rygghäckar.

Södra kvarteren på Nya kyrkogården, utan rygghäckar.

Vy från sydöstra kvarteret.

Skötselstationerna på Nya kyrkogården har häckomgärdning, här av oxel.

Skötselstationen på Nya kyrkogården omgärdas av granhäck, anslutande till mellankyrkogården.

Ett till synes tomt område, ursprungligen för barngravar, direkt öster om Mellankyrkogårdens granhäck.

Urngravar direkt öster om Mellankyrkogårdens granhäck, norr om mittgången.

Vy från den öppna planen i skärningspunkten mellan mittgången och huvudgången från kyrkogårdens södra entré.

Variationsrikt gravvårdsbestånd längst i öst på Strandkyrkogården.

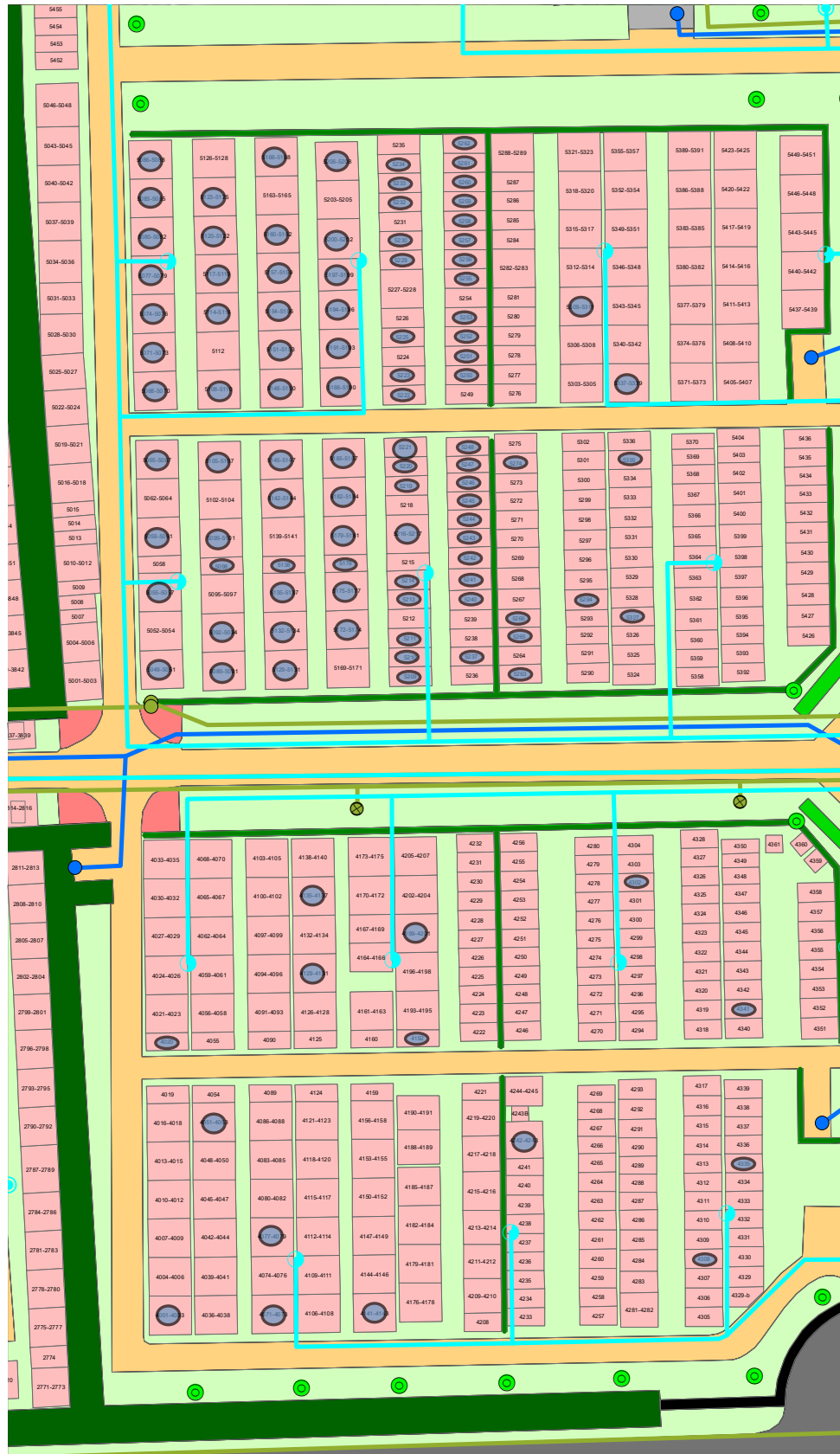
På Strandkyrkogården, öster om de fyra kvarteren, finns gravvårdar i en planläggning med liknande struktur.

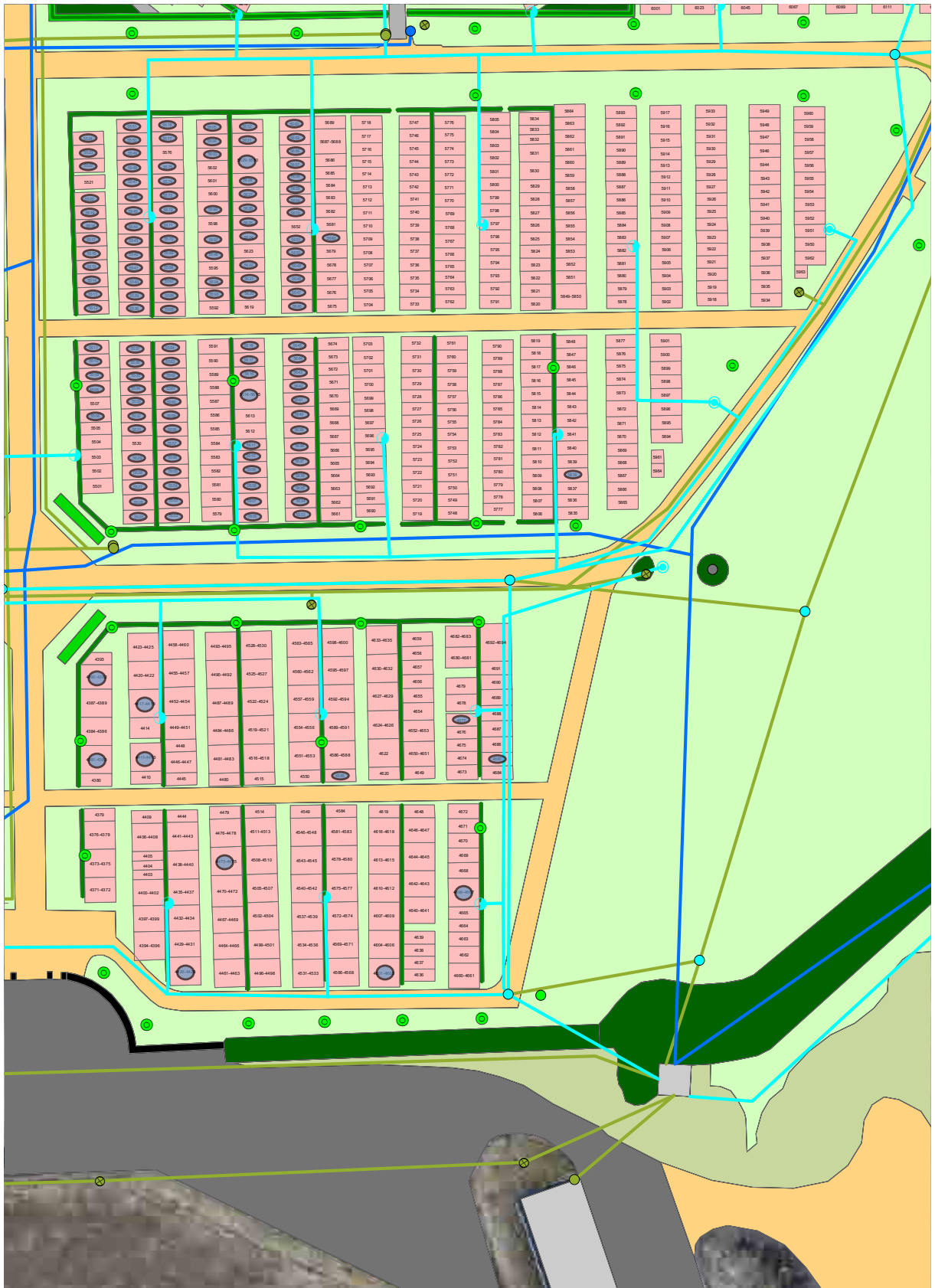

Närmast stranden blandas bredlägt och högsvalt format, färger och former. Samtliga upp till ungefär knähöjd.

Kulturbeskyddat värdefulla gravvårdar på Nya kyrkogården och Strandkyrkogården.

Röd markering avser gravvårdar med mycket högt värde.
Blått avser högt värde.

GAMLA URLUNDEN

Anläggande och utveckling

Gamla urnlunden är anlagd i ett område utkragandes norr om den symmetriska kyrkogården. Det har en organisk planläggning där en smjukt böljande gång utgör områdets stomme, enligt Wiléns planförslag från 1954. Nya gravar har upptagits kontinuerligt, utan att omläggningar eller nya planer har omdanat det.

Gravtyper

Området planlades ursprungligen för urngravar, vilket ännu idag är den enda gravtypen.

Gravkvarter och vegetation

Sju gravkvarter av varierande former ligger orienterade i olika väderstreck i anslutning till gången, samtliga med enkla och parallella gravrader.

En kantklippt låg häck ramar in området i öst och söder. Fyra olika klungor av blandade buskar och träd, bland annat tall, gran, häggmispel, schersmin, rododendron, spirea och syén ger området grönska och skapar oregelbundna rum kring gravfälten. Enstaka fritt stående björkar finns även i området. Vissa gravfält omges på en eller fler sidor av låga lövbärande kantklippta häckar i raka linjer, sannolikt tillkomna i sen tid.

Gravvårdar

Rektangulära hållar av sten, merparten av grå eller röd granit. Vissa gravfält har stående gravvårdar av sten i bakre rad.

Karaktär

Gamla urnlunden med organisk planläggning, klungor av blandade buskar och träd och gravfält av varierande former är välbevarad enligt Wiléns plan från 1954, tydligt färgad av skogskyrkogårdsidealet som fick stor spridning under 1900-talet. *Gamla urnlunden* speglar den breda acceptansen av det nya gravskicket med eldbegängelse.

Värdefulla element

- Den organiska planläggningen.
- Den mjukt böljande gången - områdets stomme.
- Klungor av friväxande buskar och träd.
- Fritt stående träd.
- Kantklippt omgärningshäck i söder och öst.
- Dominansen av rektangulära gravhållar av sten.

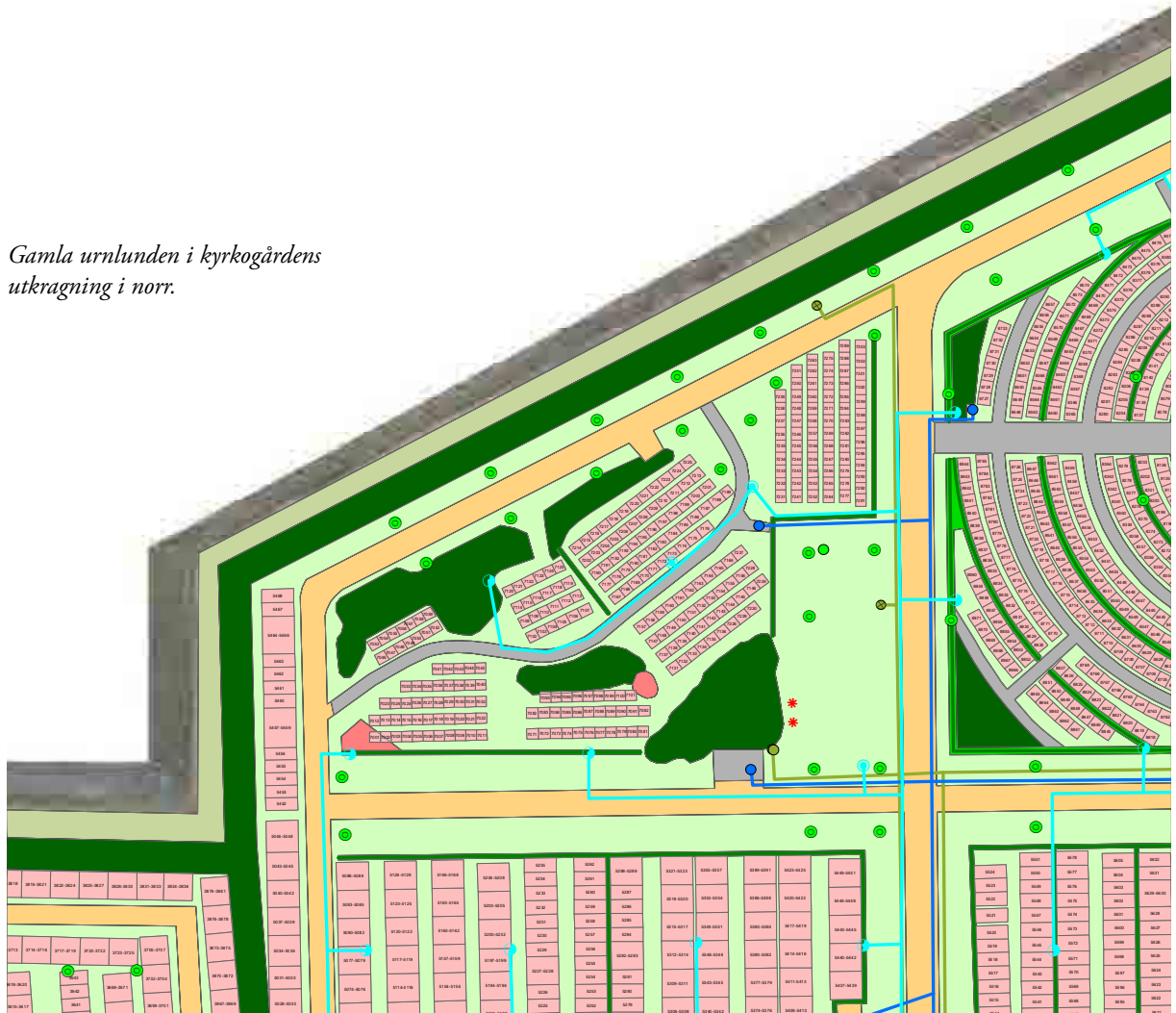
Gravvårdar som speglar lokal historia

- -

Gravvårdar som utgör del av värdefull områdeskaraktär

- Samtliga gravhällar i det stora gravfältet nordväst om gången har pekats ut som en representant för Wiléns planförslag med stenhällar.

Gamla urnlunden i kyrkogårdens utkravning i norr.

Vy från gången mot sydöst. En variationsrik vegetation av träd och buskar omger gravkvarteren.

Vy mot nordväst. I området är lejonparten av gravvårdarna rektangulära stenhällar.

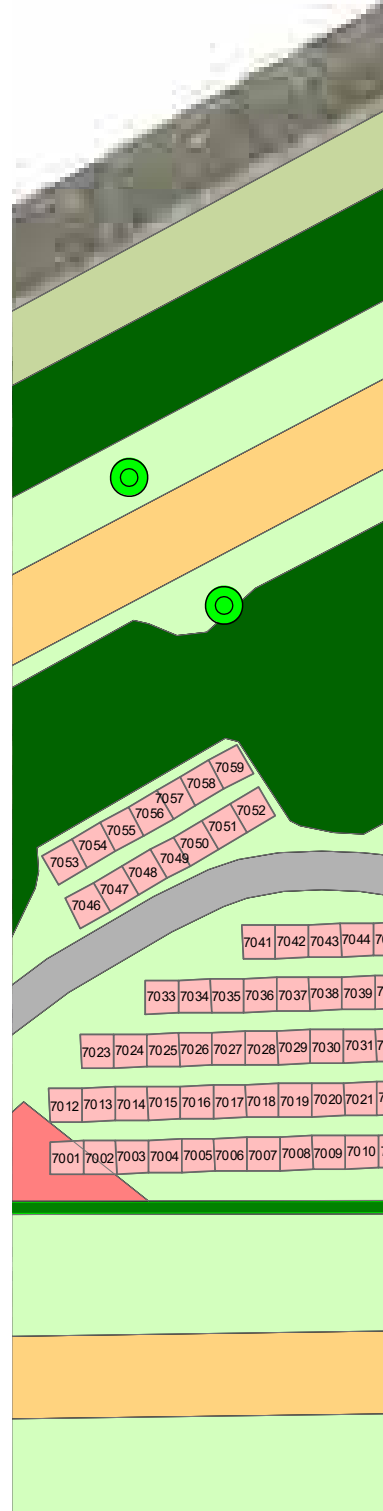

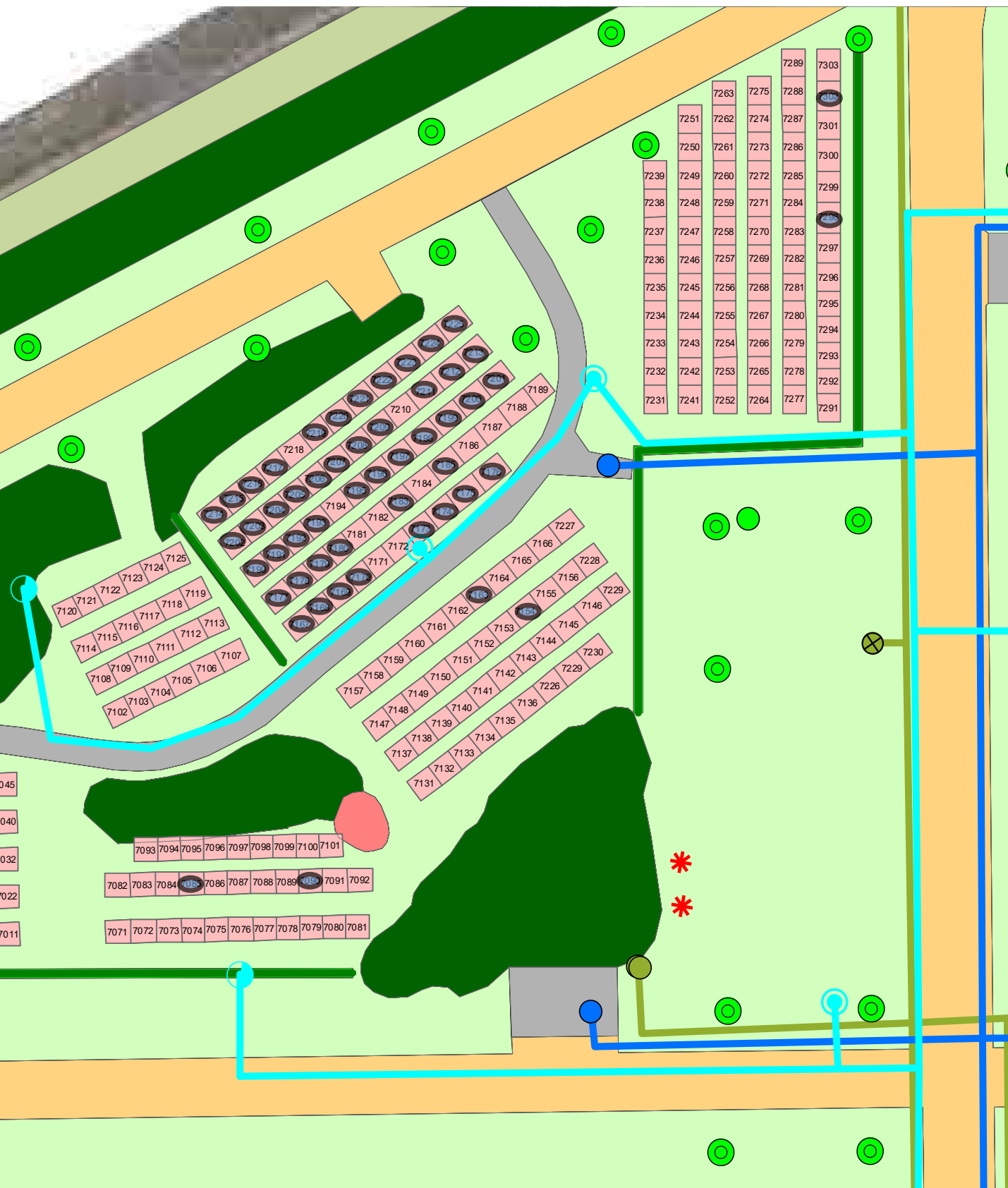
Vy mot sydväst.

Vy mot sydväst från yttre gången. Plattläggning av asymmetrisk sten finns i de flesta av kyrkogårdens områden.

*Kulturbistoriskt värdefulla gravvårdar
på Gamla urnlunden.*

NYA URNLUNDEN

Anläggande och utveckling

Nya urnlunden är anlagd i ett område utkragandes norr om den symmetriska kyrkogården. Områdets planläggning utgår från en rund damm i områdets centrum, enligt Wilssons planförslag 1966. Nya gravar har upptagits kontinuerligt, utan att omläggningar eller nya planer har omdanat området väsentligt.

Gravtyper

Området planlades ursprungligen för urngravar, vilket ännu idag är den enda gravtypen.

Gravkvarter och vegetation

Området saknar indelning i gravfält, men lövbärande skiljehäckar skapar tre ringformade rum med rundlöpande gångar och dubbla gravrader. I den andra ringen inifrån räknat bildar björkar en trädkrans. Områdets ytterkanter omgärdas av formklippt lövbärande häck, lika som de ringformade skiljehäckarna.

Gravvårdar

Det är oklart om någon särskild typ av gravvårdar ursprungligen var tänkt för området, men högst sannolikt skulle de vara av sten, vilket det finns gott om och är typiskt för tiden.

En stor andel gravvårdar är hällar av rektangulär sten, men även hällar av naturligt formad sten förekommer från och med 1960-talets andra hälft. Stående bredlåga och smalhöga gravvårdar upp till knähöjd är även vanliga. Vissa gravvårdar är av assymetrisk form, företrädesvis sedan 1900-talets slut. Enstaka gravvårdar, exempelvis järnkors, avviker både till form och material.

Karaktär

Nya urnlunden med cirkelformad planläggning och stor andel gravvårdar av sten har modernistisk prägel, även om planläggningen är av mer lekfullt slag. Den är välbevarad sedan Wilssons plan 1966 och manifesterar eldbegängelsens popularitet.

Värdefulla element

- Den cirkelformade planläggningen kring en damm.
- De parallella gångarna och skiljehäckarna.
- Den ringformade trädkransen.
- Den runda trädkransen av lövträd.
- De dubbla gravraderna.

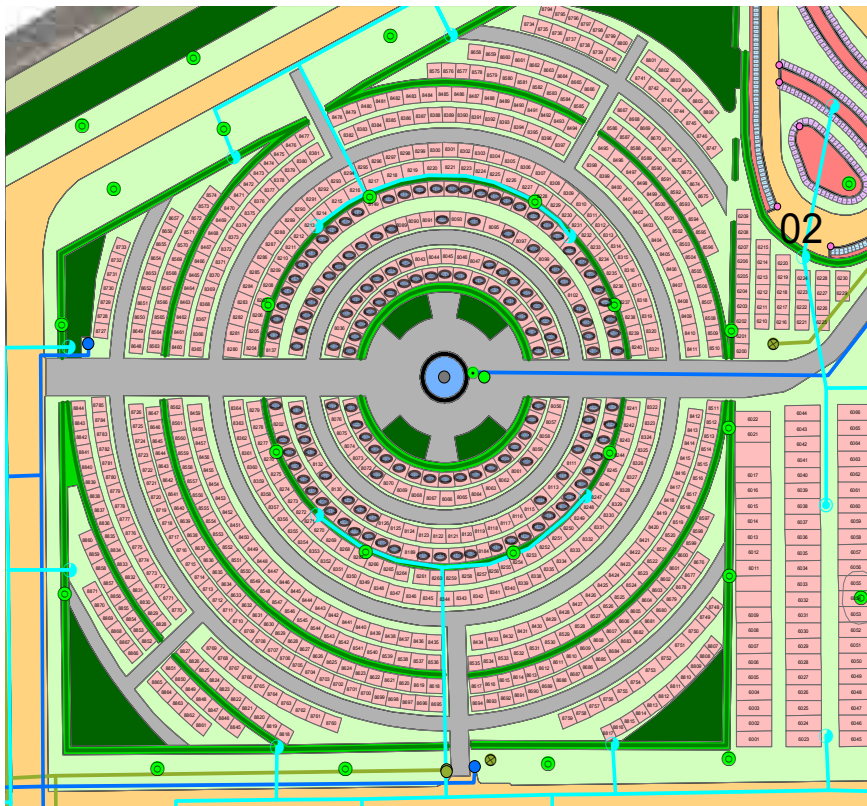
- Dominansen av sten i gravvårdsbeståndet.
- Den kantklippta omgärdningshäcken.

Gravvårdar som speglar lokal historia

- -

Gravvårdar som utgör del av värdefull områdeskaraktär

- Gravvårdar i områdets inre ring har pekats ut som representant för Willssons planförslag 1966.

Nya urlunden i kyrkogårdens utkragning i norr.

Inre gången med stenhällar i dubbla gravrader.

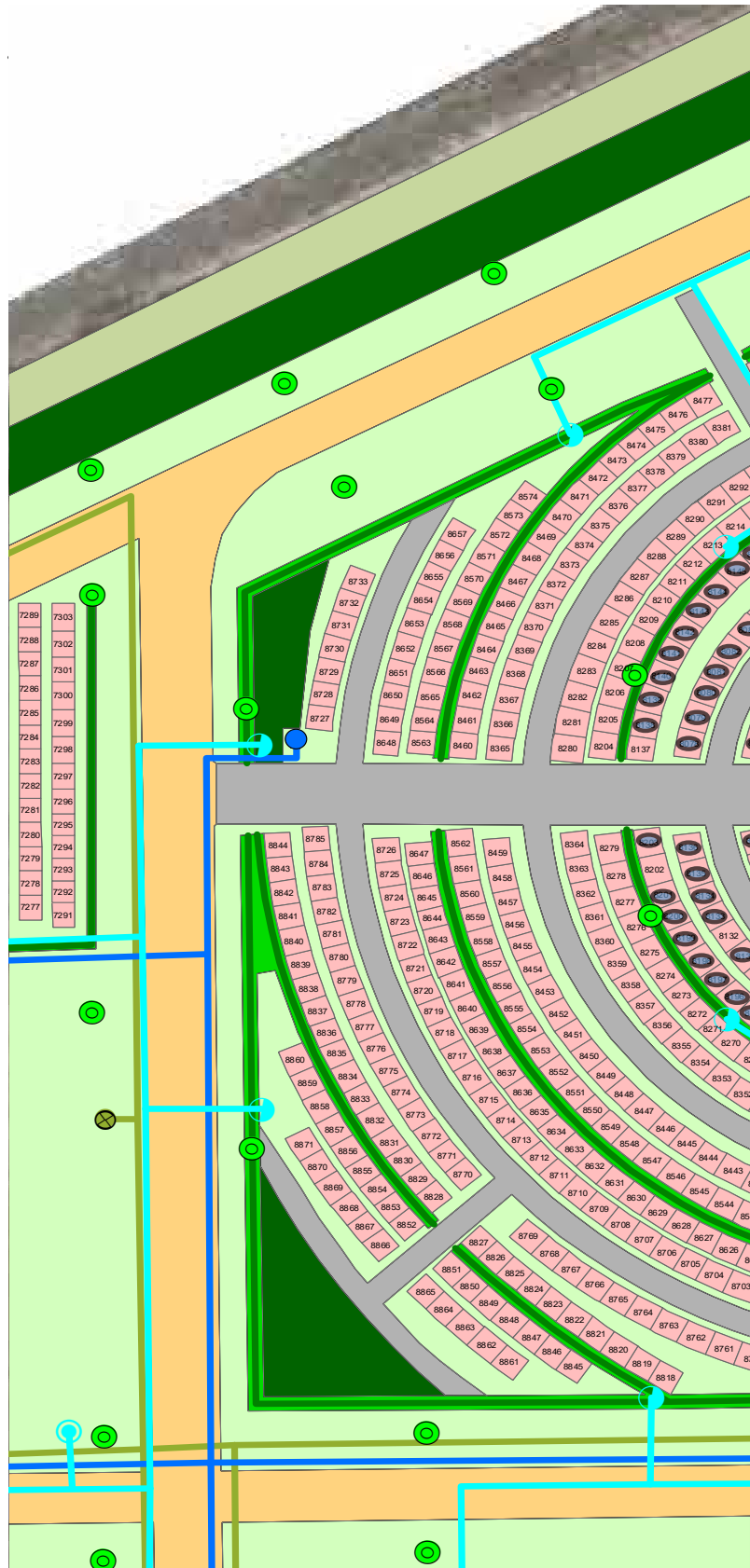
Stående gravvårdar i Nya urnlunden är generellt sett yngre än hällarna.

Inre gången. I nya urnlunden finns stengångar både av av asymmetrisk soch rektangulär sten.

Det runda området ramas in av en fyrsidig häck, av samma sort som de runda rygghäckarna inom urnlunden.

KÄLLOR

Otryckta källor

Dalarnas museum

Dalarnas museums bildarkiv

Folkärna församlings arkiv

Personhistoria på Folkärna kyrkogård, By-Folkärna pastorat, sammanställning genomförd juni-sept 2023 av Lars Östlund.

Jernkontoret

Jernkontorets bildbank

Landsarkivet i Uppsala (ULA)

Folkärna kyrkoarkiv

K II a, Kyrkostämmans och kyrkofullmäktiges protokoll
1863–1999

K III a, Kyrkorådets protokoll 1736–1999

Kartor och ritningar

O I a: Handlingar angående kyrkorna

O I b: Handlingar angående kyrkogård

Lantmäteriet

Lantmäterimyndigheternas arkiv

Lantmäteristyrelsens arkiv

Privat bildsamling: Tillhörande Lars Östlund, Kyrkoskrivare, By-Folkärna pastorat.

Riksantikvarieämbetet

Forndok

Sjöviks folkhögskola

Sjöviks historia, <https://www.sjovik.eu/om-sjovik/historia/> [hämtad 2022-08-01]

Tryckta källor

Andréasson, Anna, *Gravvårdar i sten: ett mångskiftande kulturarv*, MOVIMUM, Alnarp, 2012.

Bengtsson, Rune & Bucht, Eivor (red.), *Kyrkogårdens gröna kulturarv*, MOVIMUM-sekretariatet i samarbete med Institutionen för landskapsplanering, Sveriges lantbruksuniv., Alnarp, 1992.

Björkman, Olof, *Folkkärna socken: orientering för främlingar*, Folkkärna kommunalkontor, Folkkärna, 1965

Borg, Anneli & Torgén, Charlott, *Gravvårdar av gjutjärn*, Bergslagens kontrakt, Västerås stift, Örebro läns museum rapport 2016:3, 2016.

Ekström, Sören, *Från pionjär för eldbegängelse till modern branschorganisation*, Sveriges kyrkogårds- och krematorieförbund, Stockholm, 2007.

Ersbacken, Sven-Erik, *Folkkärna förr: en sockenkrönika om gången tid*, Folkkärna hembygdsförening, Krylbo, 2001.

Folkarebygden, Folkare förlaget, Möklinta, 1975-1996

Hagberg, Louise, *När döden gästar: svenska folkseder och svensk folktro i samband med död och begravning*, Wahlström & Widstrand, Stockholm, 1937

Hultén, Åke, *Något om Folkkärna församlings kyrkogård*, Folkkärna församling, 1997.

Isacson, Maths, Jensen, Ronnie, Perers, Karin, Pettersson Jensen, Ing-Marie & Östlund, Lars, *Folkareboken: En tidsresa genom Avesta, By, Folkkärna, Grytnäs, Avesta kommun*, Avesta, 2019

Nyberg, Manfred, *Folkkärna kyrka: orientering i rum och tid*, Folkkärna kyrkoråd, Krylbo, 1983

Perers, Karin, Östlund, Lars & Pettersson, Per-Erik (red.), *Folk i Folkarebygd: tjugo personligheter i Avesta*, Kultur Avesta, Avesta kommun, Avesta, 2000

Wallby, Sven (red.) (1953). *Kyrkobygge och sockenliv: Minnesskrift vid Folkärna kyrkas etthundraårsjubileum 1953*. Krylbo: S. Janssons bokh.

Sveriges kyrkogårds- och krematorieförbund, *Sveriges kyrkogårds- och krematorieförbund – samling av trycksaker*, 2017.

Theorell, Anita, Wästberg, Per & Hammarskiöld, Hans, *Minnets stigar: en resa bland svenska kyrkogårdar*, Max Ström, Stockholm, 2001.

Västerås stift, *Kulturbeskrivning av kyrkor*, Folkärna kyrka, 2015.

Svala, Catharina, *Kyrkogårdsmuren: Kultur och konstruktion*, MOMUM, Alnarp, 2010

Övriga muntliga källor och mailkorrespondens

Lars Östlund 2022-08-29 och 2023-01-30

Sten-Åke Eriksson 2023-02-13-14

www.dalarnasmuseum.se

Postadress

Box 22, 791 21 Falun

E-adress

info@dalarnasmuseum.se

Telefon, växel

023-666 55 00